

การจัดการป่าด้วยวิถีชุมชน : กรณีศึกษากองบ้านเตยงาม
ตำบลน้ำสวย อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี

Forest Management by the Community Way : A Study of
Ban Toey Ngarm Tambon Nam Suay Kueng Nai District
Ubon Ratchathani Province

ดร.สุพรรณิ ไชยอำพร *

กาญจนา ทองทั่ว **

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาป่าและป่าชุมชนในลักษณะของชุมชน 2) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการทรัพยากรป่าของชุมชนบ้านเตยงาม 3) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่า 4) เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะเพื่อเพิ่มศักยภาพในการดูแลรักษาของชุมชนบ้านเตยงามโดยศึกษาจากผู้ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 15 คน วิธีการศึกษาใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ การเก็บข้อมูลจากเอกสารและสังเกต ข้อมูลที่ได้มานำวิเคราะห์ควบคู่กับบริบทและใช้สถิติเชิงพรรณนาประกอบ

ผลการศึกษาพบว่า ป่าและป่าชุมชนมีความแตกต่างกันในแง่ที่ป่าชุมชนจำเป็นต้องมีกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า และชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า มีขอบเขตจำกัด กระบวนการจัดการทรัพยากรป่าของชาวบ้านมีวัตถุประสงค์ในการฟื้นฟูสภาพป่าให้อุดมสมบูรณ์เช่นในอดีต มีการประสานความร่วมมือจากหน่วยงานของท้องถิ่น สำนักงานป่าไม้เขต การตั้งกฎกติกา การกำหนดการใช้ประโยชน์จากป่า ตั้งอยู่บนหลักของความเอื้ออาทรต่อกันจะพบว่าการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในการดูแลป่า ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมและให้ความร่วมมือเกือบทั้งหมดหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นการทำแนวกันไฟหรือลาดตะเวน

* รองศาสตราจารย์ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

** นักวิจัยอิสระ

ส่วนปัญหาอุปสรรคในการทำงานป่าชุมชนจะเป็นปัญหาในเรื่องการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบป่าชุมชนบางข้อให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันของชุมชน การสร้างผู้นำรุ่นที่สองเพื่อสืบทอดการทำงาน รวมทั้งการขาดการสนับสนุนการดำเนินงานจากหน่วยงานราชการในระดับอำเภอ

ชาวบ้านได้ให้ข้อเสนอแนะและแนวโน้มในการจัดการป่าในอนาคตว่า ควรมีพิธีกรรมบวชป่าเพื่อสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนมีความหวงแหนป่า การดูแลรักษาป่า การดูแลรักษาป่าควรใช้ความเอื้ออาทรและต้องการทำให้ป่าชุมชนเป็นมากกว่าป่าอนุรักษ์แต่สามารถทำให้เกิดรายได้และสร้างจิตสำนึกในการดูแลรักษาป่าได้ด้วย ในอนาคตต้องการเห็นป่าชุมชนบ้านเตงงามพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยธรรมชาติขนาดใหญ่ให้ชุมชนและคนภายนอกได้มีโอกาสเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน

ABSTRACT

The objectives of this research are: 1. To study the community's perception of "forest" and "community forest", 2. To study the process of forest resource management by the community, 3. To study the community's participation in forest management, and 4. To determine problems/obstacles to effective forest management and recommend ways to increase community involvement in taking care of forests.

This is a qualitative study. Data is obtained through in-depth interviews of 15 key-informants, observations, and documentary study. The data collected were later analyzed using logical context description and descriptive statistics.

The results of the study reveal that "forest" is perceived as different from the "community forest". In a community forest the use of forest products is regulated and the community has to participate in the resource management of

soil, water, and trees. Forest resource management by villagers is influenced more by social and cultural elements rather than by government regulation. This seems to correspond to the goal of sustainable development which is to utilize local wisdom and community forces as a development base in taking care of community forests.

Among the problems and obstacles identified is that villagers see the present forest regulations as unsuitable. They want to change them to be more appropriate to the present condition of the forest. They emphasize creating leaders to carry out the work as the present hired workers in some forest projects are problematic. Some villagers think that the job of taking care the forest should be carried out by volunteers. Another suggestion was to have a ceremony to ordain the forest in order to create community consciousness of forest values.

Among the important recommendations made in this study is that the management of forests should be done with spiritual commitment and in accordance with accepted social and cultural forces. This commitment can accompany compliance with government laws and regulations and create a cooperative network between villagers and external organizations and enhance the exchange of knowledge in forest preservation.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นโยบายเศรษฐกิจของประเทศไทยในอดีต รัฐได้สร้างนโยบายการจัดการป่าเน้นในด้านการผลิตไม้และของป่าเป็นหลัก โดยมีได้มองถึงด้านอื่น ๆ เมื่อการเพิ่มขึ้นของประชากรและการขาดการจัดการป่าที่เหมาะสมทำให้เกิดการตัดไม้ทำลายป่า มากจนเกินความสามารถที่ป่าจะฟื้น ตัวเองได้ตามธรรมชาติ มีการ

บุกเบิกป่าเพื่อเปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรและปลูกพืชพาณิชย์ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชนเพื่อสร้างสถานพักผ่อนหย่อนใจ ฯลฯ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ของประเทศลดลงอย่างรวดเร็วภายในเวลาไม่กี่สิบปี นอกจากจะทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็วแล้ว ยังทำให้สัตว์ป่ารวมทั้งทรัพยากรทางชีวภาพต่าง ๆ อยู่ในสภาพที่สูญพันธุ์หรือใกล้สูญพันธุ์ นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดปัญหาแก๊สเรือนกระจกมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของปัญหาความแห้งแล้ง ปัญหาการเกิดน้ำท่วมอย่างฉับพลันและปัญหาสภาพแวดล้อมวิกฤตอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันปัญหาการลดลงของทรัพยากรป่าได้เข้าสู่ขั้นวิกฤต โดยแสดงออกมาซึ่งจะให้เห็นเป็นภัย ธรรมชาติที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ ไม่ว่าจะเป็นน้ำท่วมหรือภาวะความแห้งแล้ง ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ส่งผลกระทบต่อประเทศเป็นอันมาก

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในอดีตเป็นภาคที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าเบญจพรรณ มีลักษณะเป็นที่ราบสูง ง่ายต่อการตัดฟันและชักลากไม้ ดังนั้นอัตราการทำลายไม้ภาคนี้จึงเป็นไปอย่างรวดเร็ว และเป็นภาคที่จัดได้ว่ามีอัตราการลดลงของพื้นที่ป่าไม้มากที่สุด โดยมีอัตราการลดลง เฉลี่ยในระหว่างปี พ.ศ.2504-2538 ร้อยละ 3.7 หรือเฉลี่ยปีละ 0.9 ล้านไร่ สำหรับช่วงที่มีการทำลายป่าไม้มากที่สุดคือ ช่วงปี พ.ศ.2519-2521 ซึ่งมีอัตราการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ถึงร้อยละ 14.2 ต่อปี

การเสื่อมโทรมลงของทรัพยากรป่า ส่วนใหญ่น่าจะเกิดจากการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของรัฐที่ผิดพลาด ไม่ว่าจะเป็นนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าไม้ ดิน น้ำ และทรัพยากรมนุษย์ ตลอดจนนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่ละเลยปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มุ่งแต่การดำเนินนโยบายเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2544: 22-26)

จากความล้มเหลวดังกล่าวนี้ จึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญขึ้นสืบเนื่องจากเหตุผล 2 ประการ คือ ความต้องการขยายผลการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยภาคนิพนธ์/วิทยานิพนธ์ของกลุ่มนักศึกษาคณะพัฒนาสังคม สถาบัน

บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์และเพื่อเป็นเวทีให้เกิดการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน รวมทั้งสร้างเครือข่ายนักพัฒนาสังคม โดยเริ่มจากกลุ่มนักศึกษา อาจารย์ขยายสู่สังคมวงกว้าง จากเหตุผลหลัก 2 ประการ ข้างต้น ได้จุดประกายให้มีการนำเสนอผลงานการศึกษาออกสู่สาธารณะรูปแบบของบทความวารสารพัฒนาสังคม

ด้วยตระหนักว่าการพัฒนาในสังคมทุนนิยมนั้น “ทุน” ถือเป็นสิ่งจำเป็นทั้งทุนเงิน และทุนเทคโนโลยี แต่ในสังคมไทยมีทุนดังกล่าวทั้งสองอย่างจำกัดทั้งในเชิงปริมาณ (คือนี้น้อยกว่าความจำเป็นและความต้องการใช้) และในเชิงคุณภาพ (ลักษณะการใช้และบริหารการใช้) ดังนั้น ในกระบวนการผลิตจึงหันมาใช้ทุนทรัพยากร (Resource Capital) อย่างหนักหน่วง จนเกิดปัญหาการร่อยหรอ การเสื่อมสภาพ และการแย่งชิงทรัพยากร ผู้เขียนจึงตัดสินใจนำผลงานด้านการจัดการทรัพยากรด้วยวิถีชุมชน จนได้ผลดีต่อทรัพยากรมานำเสนอโดยในเดือนมกราคม 2532 ได้เกิดความเคลื่อนไหวของชุมชนท้องถิ่นเกือบทั่วประเทศกดดันให้รัฐบาลยกเลิกสัมปทานป่าไม้จนประสบความสำเร็จ นับว่าเป็นประวัติศาสตร์ครั้งแรกและครั้งสำคัญของกระบวนการภาคประชาชนที่สามารถเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรของชาติได้

ต่อมาในปี 2534 ได้มีการยกร่าง พรบ.ป่าชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นพระราชบัญญัติฉบับแรกที่ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการนำเสนอแนวคิดแนวทางในการกำหนดนโยบายการจัดการป่าไม้ของชาติ เป็นเวลากว่า 17 ปีของการเคลื่อนไหวที่ต้องการให้รัฐยอมรับหลักการ “คนอยู่กับป่า” ได้ ซึ่งก็มีการปรับปรุงข้อกฎหมายบางส่วน เช่น เรื่องของการมอบสิทธิในการจัดการป่าให้กับองค์กรส่วนท้องถิ่น ยอมรับเอาวาทกรรม “ป่าชุมชน” เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายรัฐ แต่ก็ยังอยู่บนฐานคิดเรื่องของชุมชนในพื้นที่นอกเหนือเขตการควบคุมของรัฐ หากได้ยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการป่าตามวัฒนธรรมประเพณี แนวคิดของประชาชนไม่ (การเมืองป่าไม้ไทยยุคหลังสัมปทาน , 2548:246-247)

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้มีการทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการของชาวบ้าน นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนในหลายๆเรื่อง เช่น ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา (เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, 2536) ความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชน (ปริศนา พรหมา และมนตรี จันทวงศ์, 2542) ป่าชุมชนกับความมั่นคงทางอาหารและเศรษฐกิจ (มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ, 2546) เป็นต้น เป็นการสร้างองค์ความรู้ที่ต้องการชี้ให้เห็นถึงจิตสำนึกอันแน่วแน่ และภูมิปัญญาในการปกป้องรักษา ทรัพยากรอันมีค่าต่อส่วนรวม รวมทั้งตอกย้ำให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า แบบพึ่งพาซึ่งกันและกันของชุมชนในพื้นที่ต่างๆ ทั่วทุกภูมิภาค

ในยุคเทคโนโลยีการสื่อสารที่ไร้พรมแดนนี้ประชาชนมีการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ได้รับบทเรียนและรับรู้บทบาททางออกในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ มากขึ้น “ภาคสังคม” ซึ่งเคยเฉื่อยชาจึงถูกกระตุ้นและได้ตื่นตัวมากขึ้น ทั้งภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) อาสาสมัครเพื่อสังคม ชาวบ้าน จนเกิดเป็นเครือข่ายที่สามารถเชื่อมโยงกันได้ ประชาชนจำนวนมากได้ลุกขึ้นมารับผิดชอบต่อตนเอง ในการแสดงออกมาซึ่งสิทธิ และหน้าที่โดยการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่ม เครือข่าย สมัชชาต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ เครือข่ายป่าชุมชน สมัชชาเกษตรกรรหาย่อย ภาคอีสาน (สกยอ.) มี กฎระเบียบและการจัดสรรผลประโยชน์เพื่อการดูแล ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ในขณะเดียวกันกระแส “ประชาสังคม” (Civil Society) ก็เป็นแรงกระตุ้นที่ผลักดันให้ภาคสังคมมีบทบาทและมีส่วนร่วมกับรัฐมากขึ้น ถือได้ว่าประชาสังคมในการเคลื่อนไหวที่มีส่วนในการจัดการขอบเขตอำนาจรัฐ ลดภาระหน้าที่ของรัฐ และเพิ่มการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยเฉพาะในด้านการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ศูนย์ฝึกรอบรบวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาค เอเชียและแปซิฟิก , 2541 : 4-5)

บ้านเตงงามตำบลน้ำสวย อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานีเป็นตัวอย่างหนึ่งของหมู่บ้านที่ชุมชนได้เข้าไปมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ป่าซึ่งมีสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรมโดยการรวมตัวของชาวบ้านตั้งเป็นคณะกรรมการ ป่าชุมชน มีกฎระเบียบของกลุ่มและกฎระเบียบของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ จากป่า ซึ่งเป็นหมู่บ้านตัวอย่างที่ชัดเจนในเรื่องของการเข้ามามีบทบาทของภาค สังคมที่ตระหนักถึงความสำคัญของป่าต่อการดำรงชีพ และการมีส่วนร่วมในการ ป้องกันพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ตลอดจนช่วยกันพัฒนาพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมที่อยู่ใน หมู่บ้านของตนให้ดียิ่งขึ้น เป็นที่ศึกษาดูงานเรื่องของการจัดการทรัพยากรป่าโดย ชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยชุมชนเริ่มการ จัดการด้วยคนในชุมชนเอง และต่อมาจึงมีเจ้าหน้าที่ของสำนักงานป่าไม้จังหวัด ป่าไม้เขต เข้าไปช่วยให้คำปรึกษาในการดำเนินการ จนกระทั่งได้รับพระราชทาน “ธงพิทักษ์ป่ารักษาชีวิต” จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ที่ อำเภอเมือง ใน จังหวัดอุบลราชธานี รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่ชุมชนลุกขึ้นมาช่วยกันทำงานวิจัย ท้องถิ่น เรื่อง” รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ “เพื่อขยายแนวคิดในอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าให้กับ ชุมชนอื่นและผู้สนใจได้รับรู้ หรือ เป็นกรณีศึกษาเพื่อต้องการ ศึกษารูปแบบ กระบวนการจัดการทรัพยากรป่า ตลอดจนการมีส่วนร่วมของ ชุมชนในการดูแลรักษาป่า ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะเป็นประโยชน์ในแง่ของการเป็น ตัวอย่างในการจัดการดูแล ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอื่น ที่มีศักยภาพของ พื้นที่ และชุมชน ใกล้เคียงกันได้ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาป่า และ ป่าชุมชนในทัศนะของชุมชน
2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการทรัพยากรป่าของชุมชนบ้านเตงงาม
3. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่า

4. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเพื่อเพิ่มศักยภาพในการดูแลรักษาป่าของชุมชนบ้านเตงาม

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงรูปแบบกระบวนการและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าในแง่ทรัพยากรป่าพงไพร การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและความเชื่อ การให้ความหมายของป่าในทัศนะของชุมชน การก่อตัวและการพัฒนาการของคณะกรรมการป่าชุมชน การบริหารจัดการป่าชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรม ป่าชุมชน แนวโน้มการจัดการป่าในอนาคต รวมทั้งปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะที่พบในโครงการป่าชุมชนพงไพรบ้านเตงาม ตำบลน้ำสวย อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงรูปแบบกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าและการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านเตงาม
2. กระตุ้นให้เกิดการดูแลป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง และได้เรียนรู้การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านและ การใช้ประโยชน์จากป่า
3. ข้อมูล และข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาสามารถนำไปเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่มีศักยภาพของพื้นที่และชุมชนใกล้เคียงกันต่อไป
4. เป็นการเพิ่มพูนความรู้เชิงวิชาการ และนำไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาประเด็นวิจัยที่เกี่ยวข้องต่อไป

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเรื่องป่า

ในสังคมของมนุษย์ประกอบด้วยบุคคลที่มีความแตกต่างกันในเรื่องอายุ เพศ สถานะทางสังคม อาชีพ ฯลฯ แต่ทุกคนต้องมีการพึ่งพาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในรูปแบบลักษณะ และระดับที่แตกต่างกัน ดังนั้น ทักษะการคิดมุมมอง และแนวความคิดที่เกิดขึ้นจึงมีความแตกต่างกันไป

ความหมายที่ต่างกันของคำว่า “ป่าไม้” นั้น แปรผันไปตามความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงระหว่างคนกับป่าไม้เป็นสำคัญ

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบการให้ความหมายป่าไม้ในแง่มุมมองของกลุ่มคนต่าง ๆ

กลุ่มคน	การใช้ประโยชน์ จากป่า	สถานที่ พักผ่อน หย่อนใจ	ผลประโยชน์ ทางการศึกษา	ปริมาณ พื้นที่ดิน
1. นักวิชาการ	/		/	
2. นักกฎหมาย				/
3. สาธารณชน		/		
4. ชาวบ้าน	/			/
5. นักการเมือง			/	

ที่มา : พัฒนาโดยผู้วิจัย , 2545

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบการให้ความหมาย ป่า ในแง่มุมของบุคคลต่าง ๆ

กลุ่มคน	สังคมพืชที่อยู่ รวมกัน	การใช้ ประโยชน์ จากป่า	ต้นไม้	ปริมาณ พื้นที่ดิน
1. นักวิชาการ	/			
2. นักกฎหมาย				/
3. ชาวบ้าน	/	/		/
4. เจ้าหน้าที่บางส่วน			/	

ที่มา : พัฒนาโดยผู้วิจัย , 2545

จากการทบทวนจะเห็นว่า ความหมายของ “ป่าไม้” หรือ “ป่า” ตามแบบต่าง ๆ มุ่งประเด็นสำคัญอยู่ที่การใช้ประโยชน์และผลตอบแทนที่จะได้รับเป็นสำคัญ ความเข้าใจที่ต่างมุมมองจึงเป็นสาเหตุหนึ่งของความขัดแย้งในการดำเนินการกับพื้นที่ป่าโดยฝ่ายหนึ่งมองว่าป่าเป็นของรัฐ รัฐมีอำนาจจะทำอะไรก็ได้และอีกฝ่ายหนึ่งมองตามสภาพ วิวัฒนาการของความจริงของคน ชุมชน ที่ดิน และป่า

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2535 : 23-24) กล่าวว่า เมื่อความเข้าใจความหมายของคำว่า “ป่า” แตกต่างกัน ความเข้าใจถึงประโยชน์จากป่าจึงแตกต่างกัน ซึ่งหากจะกล่าวตามหลักการพื้นฐานแล้ว “ป่า” น่าจะอำนวยประโยชน์อย่างน้อย 5 ประการ คือ

1. เป็นแหล่งกำเนิดและขยายพันธุ์พืช สัตว์ ที่มีในโลก ดังนั้น ป่าจึงเป็นแหล่งอุปทานของพืชและสัตว์ และเกิดระบบนิเวศวิทยาที่เกี่ยวพันซึ่งกันและกันทั้งในระหว่างพืชกับพืช สัตว์กับสัตว์ และสัตว์กับพืช

2. เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมให้แก่โลกและให้แก่นมนุษย์ทั้ง ดิน น้ำ และอากาศ
3. เพื่อสร้างผลพลอยได้จากป่าในลักษณะที่ไหลเวียนออกจากป่า เพื่อเป็นประโยชน์ด้านอาหารและของใช้แก่นมนุษย์
4. เพื่อเป็นสถานที่สำหรับการพักผ่อนหย่อนใจ และการท่องเที่ยว
5. เพื่อนำไม้ไปใช้งาน

2 แนวคิดเรื่องป่าชุมชน

มีผู้ให้ความหมาย คำจำกัดความป่าชุมชนไว้มากมายแตกต่างกันไป ตามแนวคิด ประสบการณ์ ดังนี้

คณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน (2537) ได้ให้ความหมายป่าชุมชนไว้ว่า “หมายถึงพื้นที่ป่าไม้ที่ได้จัดแบ่งหรือกำหนดไว้ให้เป็นของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชนและเพื่อชุมชนจะได้นำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและถาวรตามกฎหมายเกณฑ์ที่ชุมชนได้กำหนดไว้ ทั้งนี้จะต้องสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นสำคัญ” (ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งชาติเอเชียแปซิฟิก , 2545 : 5)

โกมล แพรทอง (2545 : 5) ได้ให้ความหมายป่าชุมชนไว้ว่าป่าชุมชนคือรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการที่จะพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าว เป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2545 : 5) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ว่าป่าชุมชนคือป่าที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน ประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเองว่า ต้องการอะไรจากป่า และต้องการเมื่อไร ป่าชุมชนเป็นป่าที่ประชาชนเก็บหาผลผลิตจากป่าไม้โดยใช้วิธีการที่ไม่ทำลายป่า

กลุ่มฮักเมืองน่าน (2545 : 5) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ว่าหมายถึง ป่าที่ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันหวงแหนดูแลรักษาไว้ เพราะเห็นว่าป่ามีความสำคัญต่อชีวิตของชาวบ้าน ป่าที่ดูแลกันนี้อาจเป็นป่าธรรมชาติที่มีต้นไม้และสัตว์ป่าสมบูรณ์ หรือเป็นป่าเสื่อมโทรม ไร่เหล่านี้ชาวบ้านปล่อยให้ฟื้นตัวเป็นป่าอีก หรือเป็นป่าปลูกใหม่สามารถเรียกเป็นป่าชุมชนได้ทั้งสิ้น

เสน่ห์ จามริก และคณะ (2536 : 163) ได้ให้ความหมายป่าชุมชนไว้ว่า ป่าชุมชนเป็นขบวนการทางสังคม หรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน หรือบนเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อทำการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม บนพื้นฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน ซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ

มงคล ดำธนานันท์ และคณะ (2536 : 199) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนซึ่งเป็นผลจากการศึกษาป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไว้ว่า ป่าชุมชน คือ

1. พื้นที่ป่าที่ชาวบ้านอาศัย ทำมาหากินอยู่ ในการนี้ทำให้ชาวบ้านรู้สึกผูกพันในทรัพยากรป่า
2. เป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านเลือกเพื่อใช้ประโยชน์โดยไม่ได้ครอบครองพื้นที่ป่าทั้งหมด แต่ได้เลือกใช้ตามความจำเป็นของชุมชน
3. เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านสามารถจำแนกชนิดและขนาดของพื้นที่ได้

มันทนา สามารถ และวิบูลสุข บัณฑิตย์ (2542 : 5) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ว่า ป่าชุมชนเป็นป่าที่ชุมชนทำหน้าที่รักษาและดูแลให้มีสภาพเป็นป่า เพื่อเป็นแหล่งเกื้อหนุนต่อการดำรงชีวิตของชุมชน ทั้งนี้อาจจะเป็นพื้นที่ในเขตป่าอนุรักษ์ที่ชุมชนได้ตกลงและประกาศให้ทราบทั่วกันในชุมชนว่าเป็นเขตป่าที่ชุมชนจะให้การดูแลและรักษา หรือเป็นป่าในเขตที่สาธารณะของ หมู่บ้าน

และหรือตำบล รวมทั้งเป็นป่าที่มีบทบาททางวัฒนธรรมทั้งหลาย เช่น ป่าช้า ป่าปู่ตา เป็นต้น

องค์กรพัฒนาเอกชน (ศรีสุวรรณ ควขจร ,2533 อ้างใน จิราวรรณ อยู่เกษม , 2543 : 11) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ว่า “เป็นการอนุรักษ์และการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน เพื่อผลประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจต่อชุมชนและเพื่อดำรงไว้ซึ่งระบบนิเวศในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นพื้นฐานรองรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หลากหลายต่อชุมชนในระยะยาว”

ในทัศนะของชุมชน ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนไว้ว่า ป่าที่ตนเองได้ใช้ประโยชน์และเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของมาก่อนที่รัฐบาลจะออกกฎหมายแผ้วถางครอบครอง เช่น ป่าขอบเขตบ้าน ป่าของหมู่บ้าน ป่าคุ้มหมู่บ้าน ป่าครอบครองครัวเรือนและป่าครอบครองพัฒนา (ประสิทธิ์ คุญรัตน์ และกุลธิดา ด่านศักดิ์ , 2535 อ้างใน จิราวรรณ อยู่เกษม , 2543 : 11)

จากการให้ความหมายจากบุคคลต่างๆจะเห็นว่า ความหมายของป่าชุมชนในทัศนะของ เสน่ห์ จามริก และคณะ เป็นความหมายที่สอดคล้องกับป่าชุมชนคงใหญ่ที่กำลังศึกษาทั้งในแง่ความหมายและขอบเขต แต่ยังคงขาดความหมายในแง่การดูแลรักษา การศึกษาครั้งนี้จึงได้ผสมโดยนิยามความหมายของป่าชุมชน หมายถึง ขบวนการทางสังคม หรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชนภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อร่วมกันดูแลรักษาการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ซึ่งถือว่าเป็นทรัพย์//และสิทธิชุมชน ซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรม และความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ

มงคล ด่านธานินทร์ และคณะ(2536 : 83) จากโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “ป่าชุมชน : แนวทางการพัฒนา” ผลการศึกษาในช่วงแรกคือ ปี พ.ศ.2534-2535 สามารถสรุป ความหมายจากการศึกษาป่าชุมชนในภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ โดยในทางกายภาพ สังคม และเศรษฐกิจ อาจประมวลเป็น ความหมายของป่าชุมชนภาคอีสานได้ ดังนี้

1. เป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านอาศัยและทำมาหากิน ชาวบ้านมีความรู้สึกผูกพันและหวงแหนทรัพยากรป่า ดังจะเห็นได้จากกรณีความขัดแย้งเพราะคนพื้นที่อื่นมาแย่งใช้น้ำ ชุมชนพื้นที่อนุรักษ์ต้นน้ำ และพื้นที่ไม่ใช่สอยของชุมชน
2. เป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านเลือกเพื่อใช้ประโยชน์ หมายความว่าชาวบ้านไม่ได้ครอบครองพื้นที่ในป่าทั้งหมด แต่ได้เลือกใช้ตามความจำเป็นทางการอนุรักษ์ต้นน้ำ การประกอบพิธีทาง วัฒนธรรม ความเชื่อ และการทำมาหากิน
3. ชาวบ้านสามารถจำแนกชนิดและขนาดของพื้นที่ป่าที่ใช้ประโยชน์นั้นได้ ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจและมีส่วนร่วมในระบบการจัดการทรัพยากร รวมทั้งยอมรับกฎเกณฑ์ร่วมกันของชุมชนในการจัดการทรัพยากร

มงคล คำนานินทร์ และคณะ (2536 : 109-206) ได้สรุปลักษณะของป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนี้

การเกิดของป่าชุมชน

ป่าชุมชนเกิดขึ้นได้หลายรูปแบบคือ

1. เกิดขึ้นตามวัฒนธรรมความเชื่อ ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจากวัฒนธรรมความเชื่อ มักมีการกำหนดพื้นที่พร้อม ๆ กับการตั้งชุมชน โดยชุมชนร่วมกันกำหนดพื้นที่ที่จะเป็นดอนปู่ตา พื้นที่ป่าช้า พื้นที่วัดป่า ฯลฯ ตั้งแต่เริ่มมาตั้งถิ่นฐานครั้งแรก
2. เกิดขึ้นตามระบบนิเวศวิทยา ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นตามระบบน้ำมักเป็นป่าชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร ป่าที่ช่วยในการป้องกันการกัดเซาะริมฝั่งน้ำ และป่ากำบังลม เป็นต้น ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นภายหลังจากชุมชนตั้งถิ่นฐานแล้ว และเริ่มมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับสภาพแวดล้อม จึงได้มีการกำหนดเขตพื้นที่ไว้

3. เกิดขึ้นตามความจำเป็นในการใช้สอย ป่าชุมชนที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ จะเกิดขึ้นจากการที่ชุมชนได้ร่วมกันใช้ประโยชน์มาเป็นเวลานาน และรับรู้ ร่วมกันว่าควรจะเป็นพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ต่าง ๆ เช่น ป่าใช้สอย ป่าทำเลื่อย สัตว์ ป่าโคก สำหรับเก็บเห็ด ฯลฯ บริเวณป่าเหล่านี้มักไม่เหมาะกับการถากถาง ทำไร่

การใช้ประโยชน์ในป่าชุมชน

ชุมชนมีการเลือกใช้พื้นที่ป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ดังต่อไปนี้

1. เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เช่น ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร หรือป่าพัฒนา แหล่งต้นน้ำ
2. เพื่อเป็นสถานประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมและความเชื่อ เช่น วัด ป่า เขตอภัยทาน ป่าช้า คอนปู้ตา
3. เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับการทำมาหากิน เช่น ทำเลื่อยสัตว์ พื้นที่เก็บเห็ด ฯลฯ
4. เป็นพื้นที่สำหรับไม้ใช้สอยของชุมชน เช่น ป่าใช้สอย เป็นต้น

นอกจากนี้ บางพื้นที่ยังมีการปลูกป่าเพื่อการกักบังลมแก่ชุมชน และใน บางพื้นที่ก็มีการปลูกป่าในบริเวณโรงเรียนด้วย

การบริหารจัดการชุมชน

1. รูปแบบการบริหารจัดการป่าชุมชน การบริหารจัดการป่าชุมชน โดยทั่วไปพบ ได้ 3 รูปแบบ ตามเงื่อนไขแรงกดดันในแต่ละพื้นที่ คือ (เสนห์ จามริกและคณะ, 2536 : 205-206)

1.1 รูปแบบที่ 1 การบริหารจัดการเชิงวัฒนธรรม การบริหารจัดการ ในรูปแบบนี้ ดำเนินการได้ภายใต้เงื่อนไขของชุมชนดั้งเดิมที่มีความผูกพันในเชิง เครือญาติ และเป็นการบริหารจัดการกับบุคคลภายในชุมชนเดียวกันหรือชุมชน

ใกล้เคียงกันที่อยู่ร่วมกันมานานเป็นส่วนใหญ่ การบริหารจัดการที่กระทำโดยกลุ่มผู้นำจึงได้ยอมรับ และปฏิบัติตาม เพราะถือว่าเป็นวิถีชีวิตของชุมชนมาแต่ดั้งเดิม แต่เมื่อใดที่มีการขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์กับคนภายนอกที่มาแย่งชิงทรัพยากร การจัดการรูปแบบนี้มักจะไม่ได้ได้รับการยอมรับยกเว้นคนภายนอกที่เป็นชุมชนใกล้เคียงเท่านั้น

1.2 รูปแบบที่ 2 การบริหารจัดการภายใต้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การบริหารจัดการในรูปแบบนี้ดำเนินการภายใต้ระบบการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่เข้ามาในชุมชนสูงและส่วนใหญ่มักจะเกิดขึ้นกับชุมชนใหม่ที่มีกลุ่มหลากหลายพื้นที่ต่าง ๆ เข้าอาศัยอยู่ร่วมกัน การบริหารจัดการมักกระทำโดยผู้แทนกลุ่มเหล่านั้นมาประสานประโยชน์ร่วมกัน

1.3 รูปแบบที่ 3 การบริหารจัดการเชิงการเมือง เป็นรูปแบบการบริหารจัดการที่เกิดขึ้นภายใต้แรงกดดันจากอำนาจรัฐในเรื่องของป่า เช่น การสัมปทานป่า ป่าอนุรักษ์ และโครงการ คจก. เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านต้องจัดตั้งองค์กรขึ้นมาเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชนโดยอาจจะมืองค์กรเอกชนจากภายนอกเข้าไปช่วยเหลือ การจัดการมักดำเนินการในรูปของขบวนการต่อสู้ทางการเมืองมีการขยายเครือข่ายองค์กรในการต่อสู้ระหว่างชุมชนขึ้นมาเพื่อต่อสู้กับอำนาจรัฐหรือ อิทธิพลจากนายทุนภายนอก

วิธีการศึกษา

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลโดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็น ข้อมูลที่ศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) ได้แก่ หนังสือวารสาร บทความ ตลอดจนเอกสารต่าง ๆ และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนที่ 2 เป็น ข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม (Field Study) ซึ่งใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ โดยเน้นการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

(Key-informant Interview) นอกจากนั้นยังมีการบันทึกประวัติชีวิต (Life-history Collection) ของผู้นำเครือข่ายป่าคนสำคัญของชุมชนบางคนประกอบด้วย

กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

1 กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม

1) กลุ่มชาวบ้าน จำนวน 175 หลังคาเรือน 901 คน เป็นชาย 468 คน เป็นหญิง 433 คน

2) กลุ่มคณะกรรมการป่าชุมชนและสมาชิกในฝ่ายต่าง ๆ 28 คน

2. สำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ มีจำนวน 15 คน กระจายไปทั้ง 2 กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย

1) กลุ่มชาวบ้าน 5 คน (โดยเน้นคนที่มีความรู้เกี่ยวกับป่า)

2) คณะกรรมการป่าชุมชนและสมาชิกฝ่ายต่าง ๆ 5 คน

3) กลุ่มผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการแต่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่า(ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ปรึกษา กรรมการกลุ่มออมทรัพย์ และเจ้าหน้าที่ป่าไม้) รวม 5 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาใช้วิธีการเก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์เจาะลึก โดยใช้เวลาประมาณ 2 เดือน และตรวจสอบข้อมูลโดยใช้วิธี เทคนิคสามเส้า (Triangulation Technique) คือรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน โดยใช้วิธีเก็บข้อมูลต่างกันจากการสัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม โดยอาศัยบทบาท เจ้าหน้าที่มูลนิธิ และคนในท้องถิ่นที่ทำงานในพื้นที่ รวมทั้งศึกษาข้อมูลจากเอกสารประกอบ ข้อมูลที่ได้นำมาทำการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Reliability) ด้วยวิธีตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูลจากแหล่งที่มา ของข้อมูลที่เก็บในช่วงเวลา สถานที่ และแหล่งบุคคล ที่มีบทบาทหน้าที่ต่างกัน

1 จากเอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสภาพชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติป่าดงใหญ่ โครงสร้าง องค์การต่าง ๆ ในชุมชน

2 จากการสัมภาษณ์ข้อมูลการก่อตัวและพัฒนาการของคณะกรรมการป่าชุมชนดงใหญ่ บ้านวังอ้อ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและความเชื่อ การบริหารจัดการป่า ชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน แนวโน้มการจัดการป่าชุมชนในอนาคตรวมทั้งปัญหาอุปสรรค ในการดำเนินงาน

3. จากการสังเกต จะใช้ในการสัมภาษณ์และการเข้าร่วมในกิจกรรม

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จะนำมาจัดระเบียบข้อมูล โดยจำแนกประเภทเป็นหมวดหมู่ (Category) ตามวัตถุประสงค์การศึกษาและนำมาวิเคราะห์ควบคู่บริบท (Context) โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ประกอบเพื่อความสมบูรณ์ชัดเจน

ผลการศึกษา

1.บริบทชุมชน

1.1 การก่อกำเนิดบ้านเตยงาม* ¹

ยุคตั้งชุมชน

เมื่อปีพุทธศักราช 2461 บ้านเบญ ซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งของอำเภอเขื่อง ใน จังหวัดอุบลราชธานี เกิดโรคอหิวาตกโรคระบาดทั้งหมู่บ้าน มีคนเจ็บคนตายมากมาย ทำให้ชาวบ้านแตกตื่นไม่กล้าอยู่ต่อไป จึงได้แยกย้ายอพยพ มี 4 กลุ่มใหญ่ ๆ ที่แยกกันไป โดยกลุ่มที่ 1 อพยพไปอยู่บ้านก่อ กลุ่มที่ 2 ไปอาศัยอยู่ที่บ้านซ้อง กลุ่มที่ 3 ไปอยู่บ้านค้อ กลุ่มที่ 4 คือกลุ่มที่เป็นแกนนำและสมาชิกรวม 7 ครอบครัว มีครอบครัวของพ่อใหญ่ลี พ่อใหญ่ดี พ่อใหญ่มี พ่อใหญ่พิม พ่อใหญ่สี พ่อใหญ่ผัน พ่อใหญ่ล่อ อพยพมาอยู่ที่บ้านนอก ซึ่งเป็นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ดี

¹ หมายเหตุ : * นามสมมติ

ต่อมาไม่นานก็มีครอบครัวอื่น ๆ ย้ายมาอยู่ด้วยรวมได้ 18 หลังคาเรือน ทางกร
ในขณะนั้นจึงได้แต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านให้ดูแลหมู่บ้านขึ้น โดยมีพ่อใหญ่ดี ได้รับ
แต่งตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก และได้ชื่อหมู่บ้านว่าบ้านน้อยงอก

ยุคเติบโต

ต่อมาชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นชั่วคราว มีพระ 2-3 องค์ซึ่งเคยเป็น
คนในหมู่บ้านบวชอยู่ได้ 2-3 ปี ก็เกิดไฟไหม้กุฏิ จึงย้ายมาสร้างวัดใหม่ทางทิศ
ตะวันออกของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดในปัจจุบันจนกระทั่งปี 2478 เจ้าคุณ
ราชาบดี ซึ่งท่านเป็นลูกชายของพ่อใหญ่ดีซึ่งเป็นแกนนำในครอบครัวที่อพยพมา
ตั้งแต่เริ่มตั้ง หมู่บ้าน ขณะนั้นท่านบวชอยู่ที่วัดบางปะอิน ได้ลงมงานศพของพ่อ

คำริว่า ชื่อบ้านไม่เหมาะสมกับสภาพหมู่บ้าน จึงได้ตั้งชื่อใหม่ว่าบ้านเตย
งาม เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับลำเซบาย ซึ่งในอดีตมีป่าต้นเตยขึ้นเยอะมาก
และตั้งชื่อวัดว่าศรีวนาลัย

เริ่มมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาเมื่อ ปี พ.ศ. 2479 โดยอาศัยศาลาวัด
เป็นโรงเรียน จากนั้นก็ย้ายออกไปสร้างใหม่ข้างวัด จนกระทั่งปี พ.ศ. 2498 จึงได้
เอาที่ดินโรงเรียนเดิมขอแลกกับพ่อใหญ่สอน เพื่อให้โรงเรียนติดกับถนน คือ
โรงเรียนเตยงามในปัจจุบัน จนถึงปี 2530 ได้เสนอขอเปลี่ยนชื่อโรงเรียนใหม่
เป็นโรงเรียนบ้านเตยงาม (สอนลิวิทยา) เพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ใหญ่ลีผู้นำชาวบ้านมา
ตั้งถิ่นฐาน และผู้ใหญ่สอน ผู้บริจาคและยอมให้แลกที่ดินที่ตั้งโรงเรียน

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511 เป็นต้นมาหมู่บ้านได้รับการพัฒนาสาธารณูปโภคทั้ง
เรื่องถนนหนทาง การจัดผังหมู่บ้าน มีการผันน้ำจากคลองส่งน้ำ โดยสูบน้ำจาก
พลังงานไฟฟ้า ฯลฯ

ในอดีตที่ผ่านมาอาชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ทำนา เป็น
อาชีพหลัก ไม่มีอาชีพอื่นเสริม ฐานะยากจน การศึกษาน้อย มีปัญหาเรื่องสุขภาพ
อนามัย ไม่มีความรู้ในการประกอบอาชีพ ทำให้ต้องประสบปัญหาหลายอย่าง

ตามมา จากที่เคยพึ่งพาอาศัยแหล่งน้ำ และป่าไม้เป็นแหล่งอาหารรวมทั้งรายได้
ประทังชีวิต ก็ประสบปัญหาเนื่องจากป่าไม้ถูกทำลาย จากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์
ของชาวบ้าน ในการตัดไม้ขายเป็นเสารั้ว และเผาถ่านรวมทั้งการรับจ้างเลื่อยไม้
ให้กับนายทุนข้างนอก แหล่งน้ำที่เคยอุดมสมบูรณ์เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าก็
หายไป ดินเสื่อมโทรมทำให้ผลผลิตตกต่ำลงเรื่อย ๆ ส่งผลให้ชาวบ้านตกอยู่ใน
สภาพขาดแคลนและจนมากขึ้น

ยุคพัฒนา

ในท่ามกลางสภาพปัญหาเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านเกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อ
แก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิตของพวกเขาเอง กองปรมาธิบดีกรมการรัฐได้เข้า
มาสนับสนุนในส่วนแรก ๆ การรวมกลุ่มกันของชาวบ้านนี้อยู่บนพื้นฐานของ
ความเชื่อถือไว้วางใจกัน ใช้ความสมัครใจเป็นพื้นฐาน ไม่ได้เกิดจากการบังคับ
หรืออามิสสินจ้าง เน้นความเท่าเทียมกัน ยอมรับในความคิดเห็นของกันและกัน มี
ความอดกลั้นต่อความขัดแย้ง และมีความเคารพในความหลากหลาย ซึ่งผลจาก
การรวมกลุ่มในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้ปัจจุบันชาวบ้านมีชีวิตที่ดีขึ้น
ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข

จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านมีการรวมกลุ่มกันขึ้นในหมู่บ้าน จำนวน 6
กลุ่ม คือ

1. กลุ่มกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน
2. กลุ่มกองทุนเวชภัณฑ์หมู่บ้าน
3. กลุ่มกองทุนทำนบปลา
4. กลุ่มกองทุนส่งเสริมประสิทธิภาพพืชไร่
5. กลุ่มกองทุนสัจจะสะสมทรัพย์
6. กลุ่มโครงการป่าชุมชนพงไพร

1.2 เศรษฐกิจชุมชน

การทำมาหากินของชาวบ้านในยุคแรกๆ ของการตั้งถิ่นฐาน คือ การเกษตรโดยการปลูกพืช เช่น อ้อย ปอ ข้าว ที่ดินในอดีตยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ใครอยากได้ตรงไหนก็ชี้เอา ที่ดินที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่จะอยู่ไม่ไกลจากบ้านที่พักอาศัยสามารถทำนาทำไร่เสร็จแล้วกลับมาอนที่บ้านได้ เป็นอาศัยที่หาได้พอเลี้ยงชีพแต่ไม่ได้เป็นรายได้ที่จะสร้างฐานะได้

ต่อมาประมาณพ.ศ 2504 เมื่อมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ เป็นยุคที่เกษตรกรได้รับการส่งเสริมให้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ไร่มันสำปะหลัง ไร่อ้อย ไร่ปอ ไร่ข้าวโพด เพื่อสนองความต้องการของตลาด จึงมีการบุกเบิกป่าจำนวนมากเพื่อทำไร่ เมื่อทำพืชพาณิชย์ต้องการให้มีผลผลิตสูงก็ต้องใช้สารเคมีมากก่อให้เกิดสภาพดินเสื่อมก็เป็นอีกสาเหตุที่ทำให้มีความต้องการขยายพื้นที่ดินใหม่เพื่อการเพาะปลูกจนกระทั่งถึงยุคที่ป่าไม้ถูกทำลายเนื่องจากการที่ชาวบ้านมีอาชีพเผาถ่านมีประมาณ 30- 40 ครอบครัว ทำรายได้ให้กับครอบครัวประมาณ 24,000 บาทต่อปีในช่วงปี 2517- 2522 ก็นับว่าสูงมากในขณะนั้น ชาวบ้านคนอื่นก็ยังมีอาชีพทำการเกษตรและรับจ้างทั่ว จนกระทั่งปัจจุบันอาชีพหลักของคนในชุมชนส่วนใหญ่คือการทำนา ที่ทุกหลังคาเรือนต้องทำเพื่อเก็บข้าวไว้บริโภคเป็นหลัก ขายบ้างบางส่วน แต่อาชีพที่ทำรายได้หลักของคนในชุมชน กลับเป็นการปลูกพริก ซึ่งราคาไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับตลาดและช่วงเวลาเก็บผลผลิต จะขายได้ตั้งแต่ราคา กิโลกรัมละ 8-80 บาท จากการสัมภาษณ์พบว่าชาวบ้านบางส่วนไม่ทำการปลูกพริกเนื่องจากกลัวอันตรายจากการใช้สารเคมีที่ใช้พ่นฆ่าแมลง อาชีพเสริมของชุมชนก็คือ การปลูกถั่วลิสง เป็นอาชีพที่ลงทุนน้อยแต่ได้กำไรดี จะขายเป็นถั่วลิสงแห้ง กิโลกรัม 11 บาท มีบางส่วนมีอาชีพก่อสร้าง รับจ้างเล่นดนตรี

จากการศึกษาพบว่ารายได้ของชาวบ้านส่วนใหญ่ได้มาจากอาชีพทางการเกษตร เช่น ปลูกพริก ทำนา ขายของป่า รับจ้าง ชุมชนบ้านเตงงามมีอาชีพตลอดทั้งปีไม่มีช่วงฤดูกาลว่างงาน ชาวบ้านเห็นตรงกันว่า ตั้งแต่เริ่มดูแลป่าชุมชนพงไพรมา มีโครงการดี ๆ เข้ามาในชุมชนเยอะมาก ซึ่งโครงการต่อเนื่องจากการดูแลป่าได้ดี เช่น โครงการฝึกอบรมอาชีพที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนที่อยู่กับป่า เช่น การเลี้ยงจิ้งหรีด การทำเครื่องจักรสาน การปลูกหอย ได้รับการสนับสนุนจากสถานทูตประเทศออสเตรเลีย ประสานงานโดยสำนักงานป่าไม้เขต

เป็นหมู่บ้านที่ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ในการซ่อมแซมเพิ่มเติมการสร้างศาลาในเขตป่า การอบรมสัมมนาของคณะกรรมการและสมาชิก การต่อเติมซ่อมแซมศูนย์สาธิตการตลาด ซึ่งเดิมเป็นอาคารที่เล็กและเก่ามาก มาเป็นอาคารที่สะอาดและแข็งแรง โดยโครงการ SIF ให้งบมา 160,000 บาท รวมกับเงินปันผลที่ชุมชนได้แบ่งไว้เป็นกองทุนสำหรับปรับปรุงศูนย์ ซึ่งเริ่มเก็บมาตั้งแต่ปี 2538 ซึ่งเป็นปีที่เริ่มต้น เก็บได้ทั้งหมด 80,000 บาท ส่วนแรงงานและวัสดุบางส่วนชุมชน สมทบ แรงงานชาวบ้านจะหมุนเวียนกันมาช่วยกันสร้างจนเสร็จ

จากการขยายศูนย์สาธิตการตลาด ทำให้มีสินค้าที่นำมาจากจำหน่ายมากขึ้น ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกของกองทุนศูนย์สาธิตฯ ก็เพิ่มขึ้น ปัจจุบันมี 157 คน มีเงินหมุนเวียนในการซื้อสินค้าประมาณ 1.7 -1.8 ล้านบาท มีการปันผลทุก 6 เดือน ครั้งปีที่ผ่านมาได้กำไร 200,000 บาท หลังจากหักกำไรเข้ากองทุนสาธารณะในชุมชน เช่น กองทุนป่า กองทุนพัฒนาชุมชน ฯลฯ แล้วเหลือเงินปันผล 120,000 บาท เหลือคืนให้สมาชิกได้ร้อยละ 8 บาท

โดยครอบครัวหนึ่ง ๆ จะซื้อสินค้าที่ศูนย์สาธิตประมาณ 40-50 บาท ต่อวันหนึ่ง ๆ ศูนย์สาธิตจะขายสินค้าได้ประมาณ 5,000 บาทต่อวัน แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านเตงงาม เป็นชุมชนหนึ่งที่มีเงินหมุนเวียนในหมู่บ้านจัดอยู่ในลำดับดี สมาชิกทุกคนพอใจในเงินปันผลที่ได้รับ

ส่วนอาชีพที่เกิดจากการดูแลรักษาป่าที่สามารถทำรายได้ให้กับคนในชุมชนก็คือ การเก็บเห็ดทั้งบริโภคและจำหน่ายราคากิโลกรัมละ 80-100 บาท ไข่มดแดงกิโลกรัมละ 100 บาท มีทั้งคนเข้ามารับซื้อและนำเข้าไปส่งที่ร้านอาหารในตัวเมือง ครอบครัวที่ทำเป็นอาชีพจริง ๆ ก็มีรายได้ประมาณ 14,000-15,000 บาท ต่อปีส่วนการล่าสัตว์จะไม่มีถือว่าเป็นข้อห้ามที่สำคัญ และมีโทษปรับด้วย

1.3 แรงจูงใจในการรักษาป่า

จากการสัมภาษณ์เจาะลึกพบว่าแรงจูงใจที่ทำให้ชาวบ้าน เกือบครึ่งหนึ่งช่วยกันดูแลรักษาป่าเนื่องมาจากการที่มีโอกาสเข้าเฝ้า สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถในการพระราชทานธง " พื้ทักษ์ป่า รักษาชีวิต " และได้ปฏิญาณตนว่าจะเป็นผู้ดูแลรักษาป่าเป็นเหมือนสัญญาที่ให้ไว้ แล้ว จะต้องทำให้ได้ เพื่อจะเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่จะได้รับพระราชทานธง รวมทั้งการที่เห็นชาวบ้านให้ความร่วมมือ มีความสามัคคีในการดูแลป่า ตำนึกว่าป่ากำลังจะหมดไป และสุดท้ายเห็นความอุดมสมบูรณ์ของป่ากลับคืนมา ก็เป็นแรงเสริมให้ช่วยกันดูแลรักษาป่า

2.ทรัพยากรป่าชุมชนพงไพรและการเปลี่ยนแปลง

2.1 ยุคอุดมสมบูรณ์

ปี พ.ศ. 2461 เป็นยุคแรก ๆ ที่ชาวบ้านอพยพมาอยู่ที่บ้านเตยงามแห่งนี้ที่มีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ อยู่ที่สูง น้ำไม่เคยท่วมถึงแม้พื้นที่ป่าจะอยู่ติดกับลำน้ำที่สายงามมีเกาะแก่งและหาดทรายที่สะอาดในฤดูแล้ง จากการศึกษาพบว่าไม้ใหญ่มากมาย เช่น ไม้ยางนา ไม้กระบาก ไม้ประดู่ ไม้แดง ต้นม่วงป่า ต้นลำควน ต้นเปลือย บางต้นใหญ่ขนาด 6 คนโอบก็มี สมุนไพร ในป่าพบหลากหลายชนิด เช่น สามสิบกลีบเป็นสมุนไพรที่ชาวบ้านนำมาหมักโดยการทุบแล้วหมักไว้ 2 วัน ก็นำใช้ในการฆ่าเห็บเหา ส่วนใหญ่จะนำมาทำให้ควาย บางคนเอามาฆ่าแมลง ตัว

หนอน เครื่องปั้นที่เอาผสมทำยา ว่านแมลงมุม ก็นำมาแก้พิษตะขาบกัด พบเห็ดผึ้ง ซึ่งเป็นเห็ดที่เกิดเฉพาะป่าที่ทึบแดดส่องไม่ถึงเท่านั้น

จากการสัมภาษณ์พบว่าถ้าเดินเข้าไปในป่าจะได้ยินเสียงนกนานาชนิด เช่น นกกก ห่าน กเป๊าะ ร้องประสานระงมป่า กระรอก กระแต ไก่ป่า อีเห็น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสัตว์ขนาดเล็ก ที่มีมากในป่า ส่วนสัตว์ขนาดใหญ่ เช่น ลิงลม เก้ง ชะนี เป็นลำดับรองลงมา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของวสิน อิงคพัฒนกุล (2538: 5-9) ที่กล่าวว่า ภายใต้อิทธิพลของระบบนิเวศป่าไม้และสัตว์ป่าประกอบด้วยพันธุ์พืช และสัตว์ป่า ซึ่งจำเป็นต้องมีการปรับตัวให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในธรรมชาติได้อย่างเหมาะสม และเมื่อพิจารณาถึงการปรับตัวของพืชแล้วจะพบว่ามีการปรับตัวเพื่อตอบสนองความต้องการแสงแดด เพื่อการสังเคราะห์แสงและปรุงอาหาร โดยภายในป่าที่อุดมสมบูรณ์จะมีทั้งไม้เด่น ไม้รอง ไม้ชั้นกลางและไม้ชั้นล่างกระจายอยู่ทั่วป่า

สภาพอากาศโดยทั่วไปผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญเล่าว่าอากาศค่อนข้างร่มรื่น ชุ่มชื้น มีบางส่วนของป่าที่มีความหนาทึบมากจะอากาศร้อนอบอ้าว เนื่องจากระบายอากาศไม่ดี สภาพมีความอุดมสมบูรณ์ ดินร่วน ชุ่มชื้น มีสึกล้ำดินภูเขา

ชาวบ้านส่วนใหญ่ จะเข้าไปเก็บเห็ด ขุดมัน กลอย เก็บผลไม้ในป่าล่าสัตว์ โดยเฉพาะการยิงนกและยิงกระต่ายเพื่อนำมาเป็นอาหาร บางส่วนก็ถางป่ารอบนอกใช้ในการปลูกอ้อย ทำไร่ป่อ ซึ่งมีประมาณ 7-8 ครอบครั้ว ส่วนครอบครัวใหม่ที่ย้ายมาอยู่ก็จะใช้ไม้ในป่ามาสร้างบ้าน

2.2 ยุคถูกทำลาย

ประมาณปี 2502 เริ่มมีนายทุนเข้ามาจ้าง ให้ชาวบ้านเลื่อยไม้ให้โดยให้ค่าแรงงานวันละ 8 บาทโดยจะเลือกเอาเฉพาะไม้ที่ต้นใหญ่ ๆ ตรง ๆ เพื่อนำไปส่งโรงเลื่อย ขณะนั้นชาวบ้านไม่มีความรู้และเข้าใจเรื่องสิทธิชุมชน และประโยชน์

โทษของการตัดไม้ทำลายป่า จึงมองดูการตัดไม้ของนายทุน โดยไม่มีความรู้สึกว่าเป็นของเขา คิดว่าเป็นของหลวง นายทุนได้รับสัมปทานมา ชาวบ้านจึงไม่ถาม

ชาวบ้านส่วนใหญ่ในขณะนั้นเป็นชาวบ้านที่มีรายได้น้อยมาก ไม่มีอาชีพที่ทำรายได้หลักนอกจากการทำนาจึงได้รับจ้างเลื่อยไม้ และเมื่อเลื่อยแล้วมีกิ่งไม้หรือต้นไม้ที่ต้นไม้ตรง ขดงอ ก็จะถูกทิ้งไว้ในป่า ชาวบ้านจึงนำมาเผาเพื่อทำเป็นถ่าน จึงเกิดอาชีพเผาถ่านโดย ชาวบ้านประมาณ 30-40 ครอบครัว มีอาชีพเป็นคนเผาถ่าน ซึ่งจะตัดไม้เนื้อแข็งแทบทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นต้นไม้ใหญ่หรือต้นไม้เล็ก เอามาเผาเป็นถ่านได้ทั้งนั้น

จากการสัมภาษณ์เจาะลึกชาวบ้านคิดว่าสาเหตุหลักของการทำลายป่าอยู่ที่ชุมชนขาดรายได้ จึงทำให้มีการเผาถ่านกันมากมายประมาณ 100 กว่าเตา คนหนึ่งมีประมาณ 3-4 เตา เตาหนึ่ง ๆ จะเผาได้ถ่านประมาณ 70-100 กระสอบ ถ้าเตาเล็กก็จะได้ 30 กระสอบ สมัยนั้นขายกระสอบละ 8-12 บาท บ้านของชาวบ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงส่วนใหญ่ สร้างบ้านจากไม้ในป่าพงไพร

ในระยะแรก ๆ ผู้ทำลายคือนายทุนที่เข้ามาจ้างตัดไม้ใหญ่ ระยะต่อมาของผู้ที่ทำลายมากและใช้เวลานานกว่า คือ ชาวบ้านทั้งในและนอกหมู่บ้าน (ร้อยละ 80.00) แต่จากการสัมภาษณ์นักวิชาการป่าไม้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าการตัดไม้ของนายทุน ที่เข้ามาตัดเพื่อส่งโรงเลื่อยเป็นสาเหตุใหญ่ของการทำลายป่า เนื่องจากการตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งก่อให้เกิดการสูญเสียสภาพของระบบนิเวศชุมชน ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรดินและน้ำ นำไปสู่ภัยพิบัติและมลภาวะ แวดล้อมในลักษณะต่าง ๆ มากมาย เช่น การลดลงของสัตว์ป่า สภาพอากาศที่ร้อนขึ้นและลักษณะดินที่เสื่อมโทรม ส่วนการประกอบอาชีพของชุมชนที่เปลี่ยนจากการพึ่งพาอาศัยผลผลิตจากป่าไปสู่การใช้ประโยชน์จากต้นไม้ในป่า เช่นการเผาถ่าน การเลื่อยไม้ การตัดไม้ ทำเสารั้ว ฟาร์มไก่ ส่วนใหญ่จะใช้ไม้ขนาดเล็ก ถ้าทำพอใช้ในชุมชนกำลังการผลิตของป่าก็จะเพียงพอแต่ถ้าทำเพื่อจำหน่ายในปริมาณที่มากก็เป็นสาเหตุหนึ่งเหมือนกันที่ทำให้สภาพทรัพยากรป่าถูกทำลาย

ท่ามกลางการตัดไม้ทำเสารั้วและเผาถ่านโดยชาวบ้าน สัตว์ป่าที่อุดมสมบูรณ์ก็ถูกทำลายทั้งทางตรงและทางอ้อม มีการล่าสัตว์โดยใช้เครื่องมือช่วย เช่น ปืน ดาข่ายล่อม จึงทำให้สัตว์บางชนิดสูญพันธุ์หรือมีเหลือน้อยมาก เช่น เขียว นกกาเหว่า อีเหิน กระต่าย ลิง กระรอก บ้าง นกแขกเต้า กระเจิง เก้ง

ลักษณะดินในป่าบางแห่งส่วนใหญ่จะแข็ง แห้ง บางแห่งจะยังเป็นดินดำสมบูรณ์ ต้นไม้ใหญ่ยังมีเหลือบ้าง อากาศค่อนข้างร้อน เนื่องจากการตัดไม้มากทำให้ป่าโล่ง ป่าใหม่ที่เกิดขึ้นคือป่าหญาคา (ร้อยละ100.00) ซึ่งชาวบ้านจะเข้ามาเกี่ยวเพื่อนำไปมัดเป็นฝาหรือหลังคาบ้าน ชาวบ้านตั้งข้อสังเกตว่าบริเวณใดที่เปื้อป่าเสื่อมโทรมหญาคาจะเกิดขึ้นมาก

ยุคนี้ในยุคที่ใช้ประโยชน์จากป่าโดยเป็นผู้ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของป่าโดยสิ้นเชิง ทั้งการตัดไม้ทำเป็นเสารั้ว ส่วนใหญ่ขายให้ฟาร์มไก่ การ เลื่อยไม้จากเลื่อยยนต์ของนายทุนที่นำเข้ามา อาชีพการเผาถ่านขาย มีการล่าสัตว์ เครื่องมือ เทคโนโลยี เป็นสาเหตุทำให้ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์เสื่อมโทรมลง

2.3 ยุคฟื้นฟูสภาพ

ประมาณพ.ศ 2538 เป็นต้นมาหลังจากชุมชนได้มีโอกาสเข้าเฝ้ารับเสด็จ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้เห็นพิธีมอบธง " พิทักษ์ป่า รักษาชีวิต " ที่มอบให้แก่หมู่บ้านที่มีการดูแลรักษาป่าได้ดีในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดใกล้เคียง เป็นการกระตุ้นให้ชุมชนเห็นความสำคัญของป่าและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า

ปัจจุบันหลังจากการอนุรักษ์ดูแลรักษามา 6 ปี ชาวบ้านพร้อมใจกันไม่ใช้ประโยชน์ปล่อยให้ป่าฟื้นฟูสภาพ สิ่งที่ปรากฏเห็นชัดเจนก็คือ สภาพป่าที่เปลี่ยนแปลงไปมาก เริ่มมีต้นไม้รุ่นหนุ่มเป็นป่ารุ่นที่สองซึ่งเป็นป่าทดแทนที่เกิดขึ้นใหม่ตามธรรมชาติ มีไม้ใหญ่ เช่น ไม้แดง ไม้บาก ต้นก่อ พืชสมุนไพร เห็ดชนิดต่าง ๆ ผักพื้นบ้าน ดินอุดมสมบูรณ์ชุ่มชื้นไม่แห้งแข็งในฤดูแล้ง อากาศเย็น

สบาย ร่มรื่น คล้ายในอดีต สัตว์ป่าบางชนิดกลับคืนมา เช่น กระแต นกชนิดต่าง ๆ ไก่ป่า ลิงลม มดแดง ชาวบ้านและคณะกรรมการป่าชุมชน ได้พยายามนำไก่ป่าจากที่อื่นมาเสริมแต่พบว่าไก่ที่ไม่ใช่ไก่ป่า ที่แท้จริงไม่สามารถที่จะหาอาหารได้เอง คล้ายกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากการนำต้นไม้เสริมไปปลูก เช่น ต้นมะม่วง ยูคา ไม้ไผ่ ฯลฯ ปรากฏว่าตายเป็นส่วนใหญ่มะเหลือน้อยมาก ชาวบ้านคิดว่าในป่าก็ควรอยู่ในป่า ไม้บ้านก็ควรปลูกที่บ้านจะทำให้มันเจริญเติบโตได้ดีกว่า ในป่าพงไพร มีต้นไม้หลายชนิดที่หายไปที่เหลือก็น้อยมาก เป็นไม้ยืนต้น ไม้ยางนา ไม้ยูง ไม้ประดู่ ไม้กระบาก ไม้ก่อ ไม้พอก ไม้พยอม ต้นฮัง ต้นตะแบก รวมทั้งเห็ดเหาะ และเหู้าคา

จากการศึกษาพบว่าสัตว์ป่าที่หายไปเลยคือ กระต่าย นกบางชนิด เขี้ยว นกกาเหว่า นก อีเหื่อง กระรอก หลังจากมีการอนุรักษ์มีการแบ่งพื้นที่อย่างชัดเจนสำหรับเขตป่าใช้สอยกับเขตป่าอนุรักษ์ถาวร ทำให้มีเห็ด ไข่มดแดง และแมลงต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย สำหรับเป็นอาหารให้คนในชุมชนและเหลือพอที่จะขายให้กับชุมชนอื่น สามารถทำให้เกิดรายได้และลดค่าใช้จ่ายให้กับคนในชุมชนได้ ฉะนั้น การใช้ประโยชน์จากป่ายุคป่าฟื้นฟูสภาพก็คือการหาของป่า (ร้อยละ100)

จากการศึกษาสำรวจของเจ้าหน้าที่และนักวิชาการกรมป่าไม้ร่วมกับชาวบ้านเตงงามตามโครงการป่าฟื้นฟูบ้านอาหารชุมชน (Food Bank) พบว่าปัจจุบันในป่าพงไพรมีพืชสมุนไพรที่บางอย่างก็มีอย่างหนาแน่น เช่น สามสิบกลีบ ต้นลูกข้าว เครื่องมัน บางอย่างก็เหลืออย่างบางเบา

3. วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม

จากการสัมภาษณ์พบว่า วัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม และระบบคิดของชาวบ้าน มีบางอย่างเปลี่ยนแปลงไป บางอย่างยังคงมีอยู่ ชุมชนบ้านเตงงามเป็นชุมชนดั้งเดิม คนแก่คนเฒ่าของชุมชนที่ยังมีชีวิตอยู่เป็นแกนหลักที่จะปลูกฝังความเชื่อต่าง ๆ ในช่วงแรก ๆ ของการก่อตั้งชุมชน อาจถือว่าความเชื่อเกี่ยวกับป่า

เป็นความเชื่อที่บริสุทธิ์ ผูกพันสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอภินิหาร ชาวบ้านได้ใช้หลักความเชื่อในการดำเนินชีวิต การใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรป่า ดังมีความเชื่อ ดังนี้

3.1 พิธีเซ่นไหว้ปู่ตา

ในหมู่บ้านจะมีดอนปู่ตา ซึ่งคล้ายเกาะอยู่กลางทุ่งนาเป็นป่าละเมาะ แต่ก่อนมีพื้นที่ป่า ประมาณ 1 ไร่ แต่ปัจจุบันเหลือประมาณ 3 งาน เพราะดินมันลาดลงกลายเป็นที่นา ชาวบ้านทุกคนให้ความเคารพนับถือ ก่อนที่จะถึงฤดูกาลทำนา จะทำพิธีกรรมบอกกล่าว และเสี่ยงทายการทำนาในแต่ละปี จะทำในเดือน 6 คนทำพิธีชาวบ้านเรียกว่าผู้ใหญ่จ้ำ เป็นคนที่มีหน้าที่สื่อสารกับปู่ตา คนที่ได้รับการเลือกให้เป็นพ่อใหญ่จ้ำ ก็ต้องได้รับเลือกจากผู้ใหญ่จ้ำคนก่อน โดยการเขียนชื่อคนที่เหมาะสมเสี่ยงทายถามปู่ตา วิธีการเสี่ยงทายของพ่อใหญ่จ้ำก็คือ การตัดไม้ไผ่ลำยาวเท่าแขนของตนเอง จะเสี่ยงโดยการอธิษฐานว่าให้ยาวหรือสั้นกว่าแขน ในการทำพิธีกรรม ชาวบ้านจะบริจาคเงินมาลงขันรวมกันซื้อไก่หนุ่ม ไก่สาวมาต้ม และแต่ละหลังคาเรือนจะเอาทางมะพร้าวมาถัก

ขดให้เป็นรูปคนเท่ากับจำนวนสมาชิกในครัวเรือน รวมทั้งขดให้เป็นรูปสัตว์ วัว ควาย มีจำนวนเท่าไรก็ทำเท่านั้น เพื่อให้ปู่ตาคຸ້ມครองให้ปลอดภัย แต่ละปีจะมีการเสี่ยงทายการทำนา ปีนี้ปู่ตาทำนายว่าจะมีฝนหว่าปี เพราะมีเดือนแปดสองหน ฝนจะดีเดือนเก้า ปรากฏว่าคำทำนายแม่นมาก

ชาวบ้านจะทำอะไร ลูกจะแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ จะเดินทางออกนอกหมู่บ้าน จะไปไหว้บอกปู่ตาทุกครั้ง

ชาวบ้านบอกว่ามันเหลือเชื่อมาก ไม้ที่ใช้เสี่ยงทายก็เห็นด้วยกันว่าความยาวมันเท่ากับแขนพ่อใหญ่จ้ำ แต่เวลาเสี่ยงทายแล้วมันจะยาวออกมาอีก 3-4 นิ้ว ชาวบ้านก็บอกไม่ได้ว่าเพราะเหตุใด ความเชื่อเรื่องปู่ตานี้ เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าให้คงสภาพ ขณะเดียวกันพื้นที่ดอนปู่ตานี้ก็เป็นแหล่งสะสมอาหาร เช่น เห็ด ผักป่า สมุนไพร และไม้เชื้อเพลิง ไว้ให้ชาวบ้านไว้ใช้ด้วย

3.2 พิธีกรรมในการตัดไม้

ในการสร้างบ้านเรือนของชาวบ้านมีความเชื่อ ในการเลือกไม้มาใช้สร้างบ้าน ดังนี้

1.ชาวบ้านไม่นิยมนำไม้บกมาทำบ้าน เพราะเชื่อว่าชื่อไม่เป็นมงคล จะทำให้การทำมาหากินไม่เจริญทรัพย์สินจะลดน้อยลง

2.ไม้แงง คือ ไม้ที่อยู่ริมน้ำ เมื่อถูกพระอาทิตย์ส่องจะทอดเงาลงในแม่น้ำ ก็ไม่นิยมนำมา สร้างบ้าน เพราะเชื่อว่า ไม้ดี ไม่เป็นสิริมงคล จะเจ็บไข้ได้ป่วย

3.ไม้ที่น้ำยางไหลจากกิ่งกลางของลำต้นขึ้นไปหาปลายไม้ ชาวบ้านเรียกกันว่าไม้น้ำตาไหล เชื่อว่าจะทำให้ครอบครัวเกิดเรื่องเดือดร้อน

4.ไม้ที่มีเถาวัลย์พันก็ไม่เอา เพราะถือว่าเป็นไม้ที่มีเจ้าของแล้ว ถ้าเอามาสร้างบ้านจะทำให้สามิภรรยาตายจากกันเร็ว

5.ไม้ฟ้าผ่า ก็ไม่นำมาสร้างบ้านเพราะเชื่อว่าเป็นไม้ไม่ดี แต่ถ้าบังเอิญไปซื้อมาจากโรงเลื่อย หรือที่อื่น แล้วมารู้ภายหลังว่าเป็นไม้ฟ้าผ่า กลับถือว่าเป็นสิริมงคลแก่บ้าน

6.ไม้ที่เป็นโพรง ถ้าเป็นโพรงโคนต้น ถือว่าเป็นที่อยู่ของนก ถ้าเป็นโพรงกลางต้นถือว่าเป็นที่อยู่ของนางไม้ แต่ถ้าเป็นโพรงตรงปลายไม้ถือว่าเป็นที่อยู่ของผีพราย ไม้ทั้ง 3 แบบนี้ก็จะไม่นำมา สร้างบ้าน

เมื่อพิจารณาความเชื่อเรื่องของการตัดไม้ มาสร้างบ้านเหล่านี้แล้วจะเห็นความชาญฉลาดที่แฝงด้วยกลอุบายของคนสมัยก่อนที่ต้องการจะอนุรักษ์ทรัพยากรป่า ทำให้ไม้ที่บิดเบี้ยว กระแกร็น ไม่สวยงาม ก็จะโดนปล่อยทิ้งไว้ในป่า จะตัดไม้ที่งามเท่านั้น หรือการที่ไม่ตัดไม้ริมน้ำก็เพื่อกันตะลิ่งพัง เป็นการอนุรักษ์เช่นกัน

ความเชื่อเหล่านี้สืบทอดกันมานาน ไม่แน่ว่าจะอยู่นานคู่กับสังคมชุมชน ไปสักเท่าไร เทคโนโลยีความทันสมัยใหม่เข้ามาส่งผลกระทบต่อทัศนคติการดำรงชีพของคนในชุมชน ดังนั้นการเปลี่ยนทัศนคติการดำรงชีพของชุมชนด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ อาจเกิดผลลบแก่วัฒนธรรม ความเชื่อ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พื้นที่ปลอดภัยได้

3.3 พิธีกรรมอื่นๆ

แต่ก่อนมีความเชื่ออีกอย่างคือ การทำพิธีแม่นางข่อง เป็นการเสี่ยงทายหาว่าبوبอยู่ที่ไหนในหมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟังว่าที่เกิดมีพิธีกรรมนี้ เพราะมีเด็กเกิดใหม่ในหมู่บ้านแล้วตาย

ชาวบ้านก็คิดว่าبوبมากเกินไป จึงมีพิธีหาبوبจะใช้แม่ม่ายเป็นสื่อถือข่อง (เครื่องมือหาปลาชนิดหนึ่ง) แล้วจะเหมือนคนสะกดจิตให้เดินไปเรื่อย ๆ จนไปเจอคนหรือสิ่งของที่คิดว่ามีبوب จะทำพิธีทำลายด้วยคาถา แต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว เพราะไม่มีใครคลอดลูกในหมู่บ้าน ไปคลอดที่โรงพยาบาลทั้งนั้น พิธีแห่นางแมวขอฝนก็ไม่มีแล้ว

4. ป่า ป่าชุมชนในทัศนะของชาวบ้าน

4.1 วิธีการจำแนกประเภทของป่าของชาวบ้าน

ข้อมูลที่น่าสนใจนี้ เป็นผลจากการสัมภาษณ์และสำรวจข้อมูลจากสถานที่จริงในเบื้องต้น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสรุปความหมาย

ในการศึกษาครั้งนี้พบว่า การจำแนกประเภทป่าของชาวบ้าน จำแนกตามความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ การจัดการทรัพยากรป่าของชุมชน จำแนกได้ดังนี้

1. ป่าดอนปู่ตา เป็นเกาะจันทกลางที่มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ เป็นป่าละเมาะ ซึ่งชาวบ้านมีความเคารพนับถือมาก ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

บวงสรวง ขอโชคลาภ การคุ้มครอง และอวยพร เช่น การประกอบกิจกรรม การเกษตร การเดินทางออกนอกหมู่บ้าน

2. ป่าช้า มีเนื้อที่ประมาณ 35 ไร่ เป็นป่าในพื้นที่ลุ่ม บางปีมีน้ำท่วมขัง ใช้ในการประกอบพิธีกรรมฝังศพที่ตายโหง แต่ถ้าศพที่ตายตามธรรมชาติ หรือการเจ็บป่วยจะใช้วิธีการเผาในป่าช้า โดยใช้ไม้จากที่นา หรือ ไม้ที่ตายแล้วจากชุมชน

3. ป่าโรงเรียน อยู่บริเวณด้านหลังโรงเรียน มีเนื้อที่ประมาณ 25 ไร่ คณะครูและนักเรียนร่วมกันปลูกเพิ่มเติมจากป่าดั้งเดิมมีไม้มีค่าชนิดเป็นป่าเบญจพรรณ

4. ป่าเศรษฐกิจ เป็นป่าที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของปลูกพืชชนิดเดียวกันเพื่อทำให้เกิดรายได้ เช่น ป่ามะม่วงหิมพานต์ ป่ายูคา

5. ป่าที่มีเจ้าของ เป็นป่าหัวไร่ปลายนาของชาวบ้านที่แบ่งพื้นที่ไว้เป็นป่า เหตุผลที่เหลือเป็นป่าไว้บ้าง เนื้อที่ไม่มากประมาณ 1-4 ไร่ ด้วยเหตุผลเป็นที่เก็บเห็ด หาของป่าขาย และเป็นห้องสุขาส่วนตัวในเวลาทำนา

6. ป่าอนุรักษ์ เป็นเขตป่าในป่าชุมชนพงไพร ที่ชุมชนกันพื้นที่ไว้โดยการทำแนวกันไฟล้อมรอบ

เป็นป่าที่มีกฎระเบียบ ข้อห้ามในการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น ห้ามตัดไม้ทุกชนิด ห้ามล่าสัตว์

มีโทษปรับถ้าฝ่าฝืน เป็นการอนุรักษ์ป่าที่กำลังฟื้นฟูสภาพจากการถูกทำลายมาช้านาน โดยชุมชนจำกัดการเข้าไปใช้ประโยชน์เป็นเวลา 10 ปี

7. ป่าใช้สอย เป็นป่าด้านนอกแนวกันไฟที่อนุญาตให้ชุมชนใช้ประโยชน์ได้ในการเลี้ยงสัตว์ และทำนา ทำไร่ ในพื้นที่เดิมที่เคยทำมาก่อน แต่ห้ามบุกรุกเพิ่ม ถ้ามีการตัดไม้ต้องมีการขออนุญาตก่อน

4.2 ป่า ป่าชุมชน ความหมายจากการศึกษา

ป่า กับป่าชุมชน มีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม เป็นจุดที่ทำให้มีผลต่อการจำแนกประเภทป่า โดยตั้งข้อสังเกต สรุปลงจากผลการศึกษาได้ ดังนี้

4.2.1 ความหมายของป่าหมายถึง

1. พื้นที่ป่าที่มีความหลากหลายของพันธุ์ไม้ สัตว์ป่า ชาวบ้านสามารถ เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้
2. เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ (ร้อยละ 80.00)
3. ภายในที่มีต้นไม้ที่ปลูกเสริมเข้าไปใหม่ ต้นไม้เหล่านี้ก็จะเรียกว่าป่า (ร้อยละ 80.00)
4. ป่าไม่ควรมีขอบเขต ที่ใดมีต้นไม้ขึ้นก็สามารถเรียกว่าป่าได้ (ร้อยละ 46.67)

อย่างหนึ่งที่ชุมชน (ร้อยละ 13.33) ตั้งข้อสังเกตว่าป่าควรที่จะกำหนด ปริมาณพื้นที่ ว่ามีขนาด เท่าไรจึงจะเรียกว่าป่าได้ เนื่องจากชาวบ้านมีแนวคิดป่า ที่มีขนาดเล็กกว่า 1 ไร่ ไม่ควรเรียกว่าป่า

4.2.2 ความหมายของป่าชุมชนหมายถึง

1. เป็นพื้นที่ ที่ชุมชนมีความต้องการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนกับ ป่า ในแง่การใช้ประโยชน์จากป่า ทั้งในเรื่องของอาหาร และการทำให้เกิดรายได้ (ร้อยละ 100.00)
2. เป็นป่าที่ชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษา และมีส่วนร่วมในการจัดการ ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า
3. ในการเป็นป่าชุมชน จำเป็นที่จะต้องมิชอบเขตพื้นที่ ที่ชัดเจน มี กฎระเบียบในการดูแลรักษา ป้องกัน 4 . ชาวบ้านเกือบครึ่ง เห็นว่าป่าชุมชนน่าจะเป็นป่าที่ให้ชาวบ้านเข้าไปอยู่อาศัยได้ โดยไม่ทำลายป่า ซึ่งมีชาวบ้านที่ไม่

สนับสนุนแนวคิดนี้ เห็นว่าไม่น่าจะเข้าไปอยู่ เนื่องจากจะทำให้เกิดการบุกรุกเพิ่มขึ้น น่าจะแค่เข้าไปทำประโยชน์เท่านั้น

ซึ่งแนวคิดในข้อที่ 4 นี้ ไม่สอดคล้องกับแนวคิดของ มงคล ด้านธานินทร์ และคณะ (กุมภาพันธ์, 2536 : 199) ที่ได้ข้อสรุปว่า ป่าชุมชนหมายถึงพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านอาศัยและทำมาหากินอยู่ในการนี้ทำให้ชาวบ้านรู้สึกผูกพันในทรัพยากรป่า เนื่องจากลักษณะของป่าชุมชนพงไพรเป็นป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าสาธารณะที่อยู่ใกล้กับที่ตั้งของหมู่บ้าน ไม่ใช่เป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ จึงมีที่อยู่อาศัยที่มีเอกสารสิทธิ์อยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องเข้าไปอยู่ในป่า

5. การก่อตัวและพัฒนาของคณะกรรมการป่าพงไพร

5.1 การก่อเกิดของคณะกรรมการป่าพงไพร

ในปี 2538 นายสอน ซึ่งเป็นกำนันขณะนั้น ได้มองเห็นความสำคัญของป่าพงไพร ประกอบกับชาวบ้าน บ้านเตงงาม ได้มีโอกาสเฝ้ารับเสด็จสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในโอกาสที่เสด็จเยือนศูนย์ศิลปาชีพ และได้พระราชทานธง “พิทักษ์ป่า รักษาชีวิต” แก่หมู่บ้าน ชุมชนที่มีการ

ดูแลรักษาป่าดีจนเป็นที่ยอมรับ โดยทั่วไป ในพิธีรับพระราชทานธง ได้มีการปฏิญาณตนว่าจะไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ตัดไม้ทำลายป่า จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ให้อนุชนรุ่นหลังต่อไป ชาวบ้านเตงงามที่ไปร่วมในพิธีวันนั้น ก็ได้เข้าร่วมในพิธีปฏิญาณตนด้วย ทำให้เกิดการตื่นตัว ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า

ปี 2539 กำนันสอน ได้นำเรื่องการดูแลรักษาป่าพงไพรปรึกษากับนายอำเภอ ในขณะนั้น จึงได้ประสานเรื่องการฝึกอบรมไปที่ กองอำนวยการดงนาทาม ให้มาเป็นวิทยากรฝึกอบรมชาวบ้าน โดยได้รับงบประมาณครั้งแรกจาก อ.บ.ต. จำนวน 30,000 บาท ขณะนั้นชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบ ๆ

ป่าพงไพร และเข้ามาใช้ประโยชน์ร่วมกัน มี 3 หมู่บ้าน คือ บ้านเตยงาม บ้านหนามเตย และบ้านทิวไผ่ มีชาวบ้านให้ความสนใจสมัครเข้ารับการฝึกอบรมแทบทุกครัวเรือน โดยไม่ได้บังคับ ทุกคนสมัครใจ มีผู้สมัครประมาณ 200 คน ฝึกอบรม 3 วัน ในหมู่บ้านในการฝึกอบรมทำให้ชุมชนเกิดจิตสำนึก และมองเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า ในการเป็นอาสาสมัครนี้ไม่ได้รับค่าตอบแทนใด ๆ

จากการสัมภาษณ์ถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดแนวคิดในการดูแลรักษาป่า พบว่า ความรู้สึกที่ว่าตนเป็นผู้ทำลายป่าให้เสื่อมโทรม และการตระหนักว่าป่าชุมชนพงไพรกำลังจะหมดไป เป็นสำนึกร่วมของคนในชุมชน ความรู้สึกที่ว่าป่าเป็นของชุมชน ต้องช่วยกันดูแล แต่ก็มีบางส่วนที่เข้ามาดูแลโดยมีอิทธิพลของสื่อ เช่น ทีวี ที่ให้ความรู้และเสนอชุมชนตัวอย่าง ที่ดูแลรักษาป่า ทำให้เกิดแนวคิดด้านการอนุรักษ์ บางส่วน เกิดจากการถูกชักชวนโดยคนที่สนิทและนับถือ

5.2 การได้มาของคณะกรรมการป่าชุมชน

เทคนิคอย่างหนึ่งในการชวนคนมาทำงานส่วนรวม ชาวบ้านตั้งข้อสังเกตว่า จะต้องใช้วิธีเลือกคนที่ชอบอาสาทำงานเพื่อส่วนรวมอยู่แล้ว มาร่วมกันทำงานส่วนใหญ่จะไม่ปฏิเสธ คณะกรรมการต้องเป็นคนที่ชุมชนยอมรับ และให้ความร่วมมือเพราะฉะนั้นการที่จะเสนอชื่อใครเป็นคณะกรรมการ จำเป็นต้องเลือกคนที่เป็นคนที่เสียสละ มีจิตใจชอบช่วยเหลืองานส่วนรวม เมื่อทราบตามได้แล้วก็นำรายชื่อบุคคลเหล่านั้น เสนอให้ที่ประชุมของหมู่บ้านเลือก และพร้อมที่จะเพิ่มเติมบุคคลอื่น ๆ ที่ชุมชนเสนอขึ้นมาอีก จำนวนอาจมากไป หรือน้อยไป จำเป็นต้องมาจัดปรับอีกครั้ง โดยคณะกรรมการ แต่ต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากที่สุด จะพบว่า เปอร์เซ็นต์ของผู้ถูกสัมภาษณ์ต้องการกรรมการที่มาจากการเลือกตั้งของชาวบ้าน

คณะกรรมการชุดปัจจุบันของป่าชุมชนพงไพร ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านมาก เนื่องจากก่อนที่จะเป็นกรรมการ (ร้อยละ 100.00) ก็เป็นคนที่ชอบช่วยเหลืองานส่วนรวมอยู่แล้ว รวมทั้งแต่ละคนก็ทำตนเป็นตัวอย่างในการทำงาน และดูแลป่า จึงเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป

5.3 การพัฒนาโดยการศึกษาดูงาน

ชาวบ้านส่วนหนึ่งที่มีบทบาทในการดูแลรักษาป่า เคยไปศึกษาดูงานนอกหมู่บ้าน 1-5 ครั้ง ผลจากการศึกษาดูงานทำให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม ความสามัคคีของชุมชนที่มีผลต่อการดูแลรักษาป่า ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ ให้เห็นการทำงานขององค์กรอื่น เกิดแนวคิด นำสิ่งที่ได้มาปรับใช้ ให้เข้ากับวิธีการทำงานและศักยภาพของชุมชนตนเอง

ส่วนการที่มีคนสนใจเข้ามาศึกษาดูงานในชุมชน ทำให้ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจ เห็นความร่วมมือความสามัคคีของชุมชน ในการเตรียมการต้อนรับ และการบรรยายให้กับผู้มาเยือน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และขยายความร่วมมือ ในกิจกรรมต่าง ๆ ของแต่ละองค์กรเครือข่ายที่ได้รู้จักกัน เช่น มีการเชิญไปเป็นวิทยากรให้ความรู้กับองค์กรอื่น มีการแลกเปลี่ยน ซื้อขายสินค้า ทำให้เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น

5.4 แหล่งงบประมาณและหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนในระยะแรก

ในการทำกิจกรรมในระยะแรกที่ชุมชนยังไม่มีผลงานที่เป็นรูปธรรม แหล่งทุนที่ขอรับการสนับสนุน จะเป็นหน่วยงานที่อยู่ใกล้ตัว เช่น อบต. นักการเมืองในท้องถิ่นของชุมชนเอง รวมทั้งผู้มีความรู้ ความสามารถ ที่มีความสามารถในการประสานงาน ประสานคนให้เกิดกิจกรรม ก็มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นคนที่ทำให้เกิดมีกิจกรรมเกิดขึ้น

หลังจากดำเนินการมีผลงานทำให้ได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงาน องค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น สำนักงานป่าไม้เขต กองทุนเพื่อสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และสถานทูตออสเตรเลีย

5.5 ผลที่เกิดจากการดูแลรักษาป่า

ชาวบ้านร้อยละ 80 บอกว่าภูมิใจ มีกำลังใจ ทำงานให้กับส่วนรวมสนุก และสบายใจ ส่วนข้าราชการมีข้อสังเกตว่า เมื่อทำงานกับชุมชนนาน ๆ ได้รู้กระบวนการ วิธีการทำงานของชาวบ้าน เห็นระบบงานของรัฐ ที่มีเงื่อนไขมากมาย ทำให้เกิดการเบื่อหน่าย

6. กระบวนการจัดการป่าชุมชนพงไพร

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญสรุปนิยามของการจัดการป่าคือ การดำเนินการจัดการป่าโดยชุมชนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการฟื้นฟูสภาพป่าให้อุดมสมบูรณ์เหมือนป่าในอดีต แสดงให้เห็นว่าป่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของอำนาจ เจริญศิลป์ (2543:8) ที่กล่าวว่ามนุษย์ต้องการทรัพยากรประเภทนี้อยู่ตลอดเวลา เป็นทั้งอาหาร ที่อยู่อาศัย ยา รักษาโรค ถึงจะเกิดทดแทนได้เองแต่ต้องอาศัยการจัดการที่เข้าใจ จะฟื้นฟูสภาพได้ดั้งเดิม ต้องยึดหลักอนุรักษ์วิทยาเป็นสำคัญ กล่าวคือ ต้องใช้ความเหมาะสม ประหยัด บำรุงซ่อมแซมและ การฟื้นฟูสภาพส่วนที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้นจึงค่อยนำไปใช้

ในการจัดการที่ดี จำเป็นที่จะต้องมีการวางแผนขั้นตอนอย่างดี และสอดคล้องกับชุมชน ผู้นำชุมชนบ้านเตยงามได้มีการประสานงานองค์กรที่จะเข้ามาช่วยในระยะแรก ๆ ให้สอดคล้องกับกิจกรรมที่ทำ เช่นการฝึกอบรม การลาดตะเวนดูแลรักษาป่าได้ประสาน กอ. ดงนาทามมาฝึกอบรมจนกระทั่งได้คณะกรรมการป่าชุมชน จากการศึกษาพบว่ารูปแบบบริหารจัดการป่าชุมชนพงไพรสอดคล้องกับข้อสรุปของมงคล ด้านานินทร์และคณะ (2536 : 205) คือ

รูปแบบการบริหารจัดการเชิงวัฒนธรรม การบริหารจัดการในรูปแบบนี้
ดำเนินการภายใต้เงื่อนไขของชุมชนดั้งเดิมที่มีความผูกพันในเชิงเครือญาติ และ
เป็นการบริหารจัดการกับบุคคลในชุมชนเดียวกันหรือชุมชนใกล้เคียงที่อยู่ร่วมกัน
มานานเป็นส่วนใหญ่ การบริหารจัดการที่กระทำโดยกลุ่มผู้นำจึงได้รับการยอมรับ
และปฏิบัติตาม

6.1 การตั้งกฎกติกา

ในการตั้งกฎระเบียบป่าชุมชน กรรมการ 15 คน แรกที่ได้รับเลือกตั้งจาก
ชาวบ้านและผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้าน เช่น ครู ผู้ใหญ่บ้าน คนเฒ่าคนแก่ ที่เป็น
ที่นับถือของคนในชุมชนได้มาร่วมกันร่างกฎระเบียบการใช้ป่าชุมชน หลังจากนั้น
จึงเชิญสมาชิกชาวบ้าน ผู้สนใจ เข้าร่วมประชุม ระดมความคิดเห็น และเสนอแนะ
กฎระเบียบป่าชุมชน โดยการนำเสนอที่ละข้อแล้วให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็น
(ร้อยละ 100.00) มีการอภิปรายกันมากใช้เวลาทั้งหมดประชุม 3 ครั้งจึงแล้วเสร็จ
ซึ่งในที่ประชุมได้มีมติและข้อสรุปร่วมกัน ในการที่จะบริหารจัดการ พื้นที่ป่า
ชุมชนแห่งนี้ให้เกิดประโยชน์และเป็นธรรมแก่ราษฎรทุกคนในชุมชน ดังนั้น จึง
ได้กำหนดรูปแบบการบริหารจัดการ โดยได้จัดแบ่งป่าชุมชนซึ่งมีพื้นที่ 1,894 ไร่
ผืนนี้ออกเป็น 2 แปลงเพื่อการใช้สอยที่ต่างกัน ดังนี้

ป่าชุมชนแปลงที่ 1 จัดให้เป็นพื้นที่ป่าใช้สอย และทำการเลียงสัตว์
เพื่อให้ราษฎรทั้ง 2

หมู่บ้าน ได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชุมชน และสามารถเข้าไปทำกินใน
พื้นที่ป่าแปลงนี้ได้ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นที่ทำมาหากิน ของบรรพบุรุษมา
ตั้งแต่ดั้งเดิม ซึ่งพื้นที่ป่าชุมชนแปลงนี้อยู่โดยรอบแนวเขตป่าชุมชนแปลงที่ 2 (ป่า
อนุรักษ์ยั่งยืน) ระหว่างแนวกันไฟที่มีอยู่แล้วจนถึงแนวเขต ป่าชุมชนพงไพร
รวมเป็นพื้นที่ประมาณ 300 ไร่

ป่าชุมชนแปลงที่ 2 จัดให้เป็นป่าอนุรักษ์ยั่งยืน มีเนื้อที่ประมาณ 1,594 ไร่ ซึ่งเป็นแปลง

ที่กรรมการป่าชุมชน ได้ประกาศให้เป็นป่าหวงห้ามจากการใช้ประโยชน์เป็นเวลา 10 ปี โดยมีระยะเวลาดังต่อไปนี้ พ.ศ. 2539 - 2549 ซึ่งจะเป็นการอนุรักษ์ป่าไว้โดยไม่อนุญาตให้ราษฎรเข้าไปใช้ประโยชน์แต่อย่างใด ซึ่งพื้นที่ป่าชุมชนแปลงนี้จะอยู่บริเวณวงแหวนด้านในของแนวกันไฟ

ส่วนกฎระเบียบของป่าชุมชนก็ได้ข้อสรุป ดังนี้

1. ห้ามใช้พื้นที่ป่าชุมชนเป็นการส่วนตัว ฝ่าฝืน ปรับ 500-2,000 บาท
2. ห้ามตัดไม้และล่าสัตว์ทุกชนิดในบริเวณแนวกันไฟด้านใน โดยรอบ ฝ่าฝืน ยึดของกลาง ปรับ 50-1,000 บาท (ร้อยละ33.33)
3. การใช้ไม้ที่ตายแล้ว ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการและอนุญาตเป็นราย ๆ ไป ฝ่าฝืน ปรับ 100-1,000 บาท (ร้อยละ33.33)
4. ผู้ที่ประสงค์จะตัดไม้ หากบอกความเท็จต่อกรรมการ แล้วเมื่อทราบภายหลังว่ามีการตัดไม้ไว้แล้ว ถูกปรับ 2,000-20,000 บาท
5. ค่าปรับ 50% จะนำไปเป็นรางวัลแก่พลเมืองผู้แจ้งข่าว ที่เหลือเก็บเข้ากองทุนป่า
6. คณะกรรมการป่า ถ้าต้องการใช้ไม้ต้องชี้แจงต่อสาธารณชน และถ้าทำผิดถูกปรับ 2 เท่า
7. ผู้ทำให้เกิดความเสียหาย เช่น ไม้ไหม้ ถูกปรับ 5,000-50,000 แล้วแต่ความเสียหาย (ร้อยละ13.33)
8. คณะกรรมการและอนุกรรมการมีอำนาจในการจับกุมผู้กระทำความผิดในทุกระณ

9. ในการกระทำความผิดของบุคคลคนเดียวจะตกเดือน ปรับ ฯลฯ ถ้าไม่หยุดกระทำให้คณะกรรมการดำเนินการตามกฎหมาย (ร้อยละ 13.33)

จากการสัมภาษณ์จะพบว่ากฎระเบียบที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ประเภทแรกเป็นกฎระเบียบสมัยใหม่มีโทษปรับ ทำโทษถ้าไม่ปฏิบัติตาม ประเภทที่สอง เป็นกฎระเบียบที่ใช้กระบวนการทางสังคมเป็นตัวบังคับ เช่น เมื่อทำผิดก็มีการพูดคุย ทำความเข้าใจ โน้มน้าวให้เห็นถึงโทษที่จะเกิดขึ้นกับตนเองและส่วนรวมแล้วจึงมีการปรับหรือทำโทษ จะลดโทษให้มากหรือน้อยขึ้นกับเจตนาของผู้กระทำผิด ในชุมชนแห่งนี้กฎทุกกฎมีข้อยกเว้นให้ตั้งอยู่บนความ เอื้ออาทรต่อกันจะทำให้การดำเนินการบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ กฎระเบียบจะไม่มี ความหมาย ถ้าคนในชุมชนสังคมนั้นไม่เคารพและปฏิบัติตาม

6.2 กระบวนการบริหารจัดการป่าผิงไฟ

6.2.1 การแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนผิงไฟ

ผลจากการฝึกอบรมครั้งนั้น ชาวบ้านได้ร่วมกันจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนขึ้น โดยครั้งแรกเป็นการฝึกอบรมเลือกได้ประธาน 1 คน คือ นายเสือ และรองประธาน 2 คน คือ นายสิงห์ กับ นายช้าง หลังจากนั้นจึงได้มีการเรียกประชุมชาวบ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน และคัดเลือกคณะกรรมการ 15 คน โดยการเสนอชื่อจากชาวบ้านและยกมือรับรองสนับสนุน

ต่อมาประธานและคณะกรรมการจึงได้มาปรึกษากัน โดยเชิญอาจารย์ชาย ซึ่งเป็นครูสอนสอนหนังสือโรงเรียนในหมู่บ้าน มาร่วมกันจัดทำโครงสร้างคณะกรรมการป่าชุมชน รวมทั้งบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบของคณะกรรมการในแต่ละฝ่าย โดยได้ร่วมกันทำโครงสร้างออกมา ได้ 5 ฝ่าย คือ

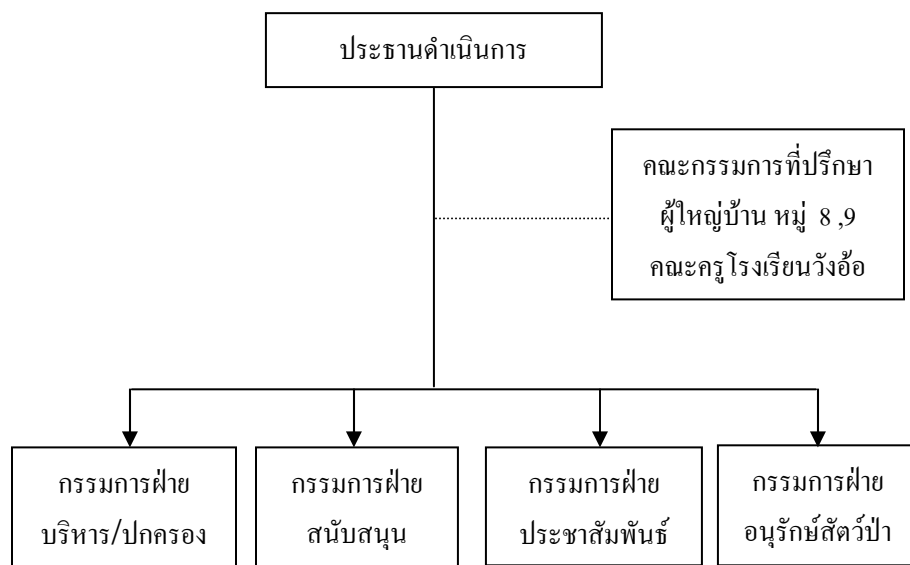
1. กรรมการที่ปรึกษา
2. กรรมการกลางและเลขานุการ
3. กรรมการบริหาร ปกครองและป้องกัน

4. กรรมการฝ่ายสนับสนุน

5. กรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์

แล้วให้คณะกรรมการเลือกฝ่ายตามความสนใจของแต่ละคน ทำหน้าที่ให้
งานเคลื่อนได้ รวมทั้งการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างราบรื่น จนเมื่อ 2 ปีที่ผ่านมา
ได้มีการสรรหากรรมการเพิ่มเติม เนื่องจากงานเริ่มมากขึ้น กรรมการมีน้อยเกินไป
จึงได้มีการประชุมคณะกรรมการ มีการสรรหากรรมการเพิ่มเติมเป็น 35 คน แต่
ยังใช้โครงสร้างเดิม 5 ฝ่ายจนกระทั่งปี 2544 จึงจัดเพิ่มอีก 1 ฝ่าย คือฝ่าย
อนุรักษ์สัตว์ป่า ซึ่งคณะกรรมการเห็นว่ามีความสำคัญต้องมีคนดูแลสิทธิ
ประโยชน์ของสัตว์ป่า ให้คณะกรรมการเฝ้าบางส่วนอาสาทำงานด้านนี้เพิ่มและมี
บางส่วนที่เพิ่มเข้ามา ซึ่งมีหน้าที่ดูแล ป้องกัน และรักษาสัตว์ป่าทุกตัวที่อยู่ในป่า
พงไพร ได้มีการวางแผนโครงสร้าง การบริหารจัดการและกำหนดบทบาท
หน้าที่ของคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ดังนี้

แผนภูมิบริหารและการจัดหน้าที่ต่างๆ

การแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบของกรรมการแต่ละชุด ได้กำหนดไว้
ดังนี้

1. ประธานคณะกรรมการดำเนินการกลาง มีหน้าที่ ดังนี้

- 1.1 มีหน้าที่สั่งการและควบคุมการปฏิบัติงานของกลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) ให้มีประสิทธิภาพในการป้องกันดูแลรักษาป่าชุมชน
- 1.2 ประสานงานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในพื้นที่ป่าชุมชน
- 1.3 พิจารณาแต่งตั้ง รองประธาน เลขานุการ และผู้ช่วยเลขานุการ ภายในคณะกรรมการชุดต่าง ๆ

2. รองประธานกรรมการฝ่ายบริหาร ปกครอง และป้องกัน มีหน้าที่ ดังนี้

- 2.1 เป็นผู้นำของกลุ่ม รสทป. ในการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันดูแลรักษาป่าชุมชน โดยปฏิบัติการลาดตระเวนหาข่าว เพื่อป้องกันการฝ่าฝืนและการกระทำผิดกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ในพื้นที่ป่าชุมชนแห่งนี้
- 2.2 ให้ความช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ตามที่ประธานคณะกรรมการดำเนินการกลางสั่งการ

3. รองประธานคณะกรรมการฝ่ายสนับสนุน มีหน้าที่ ดังนี้

- 3.1 ประสานงานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อขอรับการสนับสนุนการปฏิบัติงานของ รสทป. ในด้านที่เกี่ยวข้องกับการปลูกป่าชุมชน การจัดทำ และดูแลแนวกันไฟ และกิจกรรมอื่น ๆ

4. เลขานุการคณะกรรมการ มีหน้าที่ ดังนี้

- 4.1 ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มและของหมู่บ้าน

- 4.2 ดำเนินงานด้านธุรการ การจัดทำทะเบียนสมาชิก บันทึกกิจกรรมของ รสทป. โดยมีผู้ช่วยเลขานุการคณะกรรมการทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเลขานุการ

5. คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ มีหน้าที่ ดังนี้

- 5.1 ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ให้ราษฎรในชุมชนรับทราบผลงานของคณะกรรมการพิทักษ์ป่าชุมชนและคณะกรรมการชุดต่าง ๆ
- 5.2 จัดให้มีการเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง ให้กับราษฎรและสมาชิกของคณะกรรมการพิทักษ์ป่าของชุมชนได้รับทราบ
- 5.3 จัดให้มีระบบติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกให้เป็นไปด้วยความรวดเร็ว และทันต่อเหตุการณ์

6. คณะกรรมการฝ่ายอนุรักษ์สัตว์ป่า มีหน้าที่ ดังนี้

ดูแลป้องกัน รักษาสัตว์ป่าทุกตัวในป่าพงไพรช่วงเวลา 06.00-08.00น. และ 16.00-19.00 น. ทุกวัน เวรละ 2 คน ออกลาดตระเวน

ในการดูแลป้องกันรักษาป่าชุมชนพงไพร ได้มีการแบ่งกลุ่มการทำงานเป็นคุ้มต่าง ๆ ทั้งหมด 13 กลุ่ม โดยเป็นกลุ่มของชาวบ้านเตยงาม 9 กลุ่ม กลุ่มบ้านหนามเตย 2 กลุ่ม บ้านหัวไฟ 2 กลุ่ม โดยมีหน้าที่ ดังนี้

1. ทำหน้าที่ลาดตระเวน ยับยั้ง และสกัดกั้นผู้กระทำความผิดกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ในทุกกรณี
2. ทำหน้าที่อนุรักษ์ ป่าชุมชน โดยปลูกป่าในทุกสภาพพื้นที่ที่ว่างเปล่า เพื่อประโยชน์ในการใช้สอยป่าไม้ของชุมชนในอนาคต
3. เป็นแกนนำในการดำเนินกิจการ การเพิ่มพื้นที่ของป่าไม้ของชุมชน โดยการปลูกป่าชุมชน เช่น การปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ ได้แก่ วันพ่อ วันแม่ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันปลูกต้นไม้แห่งชาติ เป็นต้น

6.2.1 การดำเนินการลาดตระเวน

ในการลาดตระเวนจะหมุนเวียนกันไปทีละกลุ่ม จะมีสมาชิก 9-14 คน โดยจะลาดตระเวนช่วงเดือนมกราคม-พฤษภาคม ตั้งแต่ช่วงเวลา 08.00-16.00 น. ช่วงไหนที่เป็นวันเสาร์อาทิตย์หรือวันหยุด จะมีเยาวชน เด็ก ๆ ออกไปด้วยจำนวนมาก การทำงานเหมือนกับไปกินข้าวป่า สนุกและเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนด้วย

ส่วนคณะกรรมการ จัดเวรกันเป็นเวรละ 2 คน ออกลาดตระเวนตั้งแต่เวลา 06.00-08.00 น. และ 16.00-19.00 น. ก่อนและหลังสมาชิกออกลาดตระเวน ถ้าสมาชิกหรือคณะกรรมการคนใด ไม่ไปหรือไม่ว่างต้องหาคนอื่นแทน หรือเปลี่ยนเวรกัน มีกติการ่วมกันของสมาชิกในการทำกิจกรรมของกลุ่ม ถ้าใครไม่ไปโดยไม่ส่งตัวแทนก็ต้องเสียค่าปรับ 50 บาท สมทบเป็นค่าน้ำมันรถและอาหารให้เพื่อนที่ไปทำกิจกรรม

6.2.2 ปัญหาและอุปสรรคในระยะเริ่มแรกและแนวทางการแก้ไข

จากการสัมภาษณ์พบว่าจากการกำหนดพื้นที่ป่าชุมชน ได้ให้คนเฒ่าคนแก่ของหมู่บ้านเป็นคนนำชี้แนวเขตและหลักหมุดที่เคยสำรวจไว้โดยกรมที่ดินซึ่งชาวบ้านบางส่วนไม่เชื่อถือ แต่ปัญหาอยู่ที่ชาวบ้านที่เคยทำกิน ในเขตป่าชุมชนพงไพร ซึ่งเป็นชาวบ้านบ้านนามเตยเป็นส่วนใหญ่ ส่วนน้อยที่เป็นบ้านเตงงามประมาณ 20-30 ครัวเรือน ได้มาทำกิจด้วยการปลูกปอ ปลูกอ้อย และเป็นที่นาบางส่วน ไม่ใช่ที่อยู่อาศัย ถึงฤดูทำนา ทำไร่ก็จะมาทำ และมีการปลูกต้นมะม่วง มะขามไว้บ้างบางแปลง

พอกำหนดเขตป่าชุมชน ปรากฏว่าชาวบ้านส่วนหนึ่งที่อยู่ติดกับป่าและรุกพื้นที่ทำกินเข้าไปในป่าชุมชน ไม่ยอมที่จะคืนพื้นที่ส่วนที่รุกเข้ามาในเขตป่า ให้แก่คณะกรรมการป่าพงไพร และมีชาวบ้านบางคนที่ยังไม่ให้พื้นที่ จึงเกิดการไม่ยอม สุดท้ายต้องขึ้นไปดูหลักฐานที่อำเภอ ที่เคยทำการสำรวจไว้เป็นหลักฐาน

คือ ใบเอกสารสิทธิของป่าสาธารณะ ระบุไว้ว่าป่าพงไพรเป็นที่สาธารณะมีเนื้อที่ 1,810 ไร่ ชาวบ้านกลุ่มที่คัดค้านจึงยอมรับ แต่ก็ยังมีบางคนที่ยังคงบุกรุกต่ออีก

ประธานและคณะกรรมการป่าชุมชนได้ร่วมกันแก้ไข โดยการเข้าไปพูดคุยและทำความเข้าใจ โดยมีมติของคณะกรรมการว่าไม่ต้องออกจากที่ที่เคยทำกิน แต่ไม่มีสิทธิบุกรุกเข้าไปมากกว่านี้ และห้ามตัดไม้ในเขตพื้นที่ป่าชุมชน ถึงจะเป็นที่ที่ทำกินอยู่ก็ตาม ถ้าจะตัดต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการก่อน ถ้าเป็นบุคคลอื่นที่อยากได้ ก็ต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าของเดิมก่อน และคณะกรรมการป่าชุมชน อนุญาตจึงจะตัดได้

จากการสัมภาษณ์พบว่าจุดที่มีความสำคัญของการทำป่าชุมชนก็คือ การจัดการผลประโยชน์ของผู้ที่เคยมีผลประโยชน์ในป่าชุมชนมาก่อน ต้องประสานผลประโยชน์ ให้หลักอะลุ่มอะล่วย ไม่ใช้ความเค็ดดาอย่างเดียว ไม่เช่นนั้นป่าที่ไม่เคยไหม้ก็จะไหม้ ไม่มีการลักลอบตัดไม้ก็จะมี ต้องถือหลักของความเอื้ออาทรต่อกันไม่ทำร้ายจิตใจจะทำให้เขาเกิดจิตสำนึกในการดูแลรักษา และร่วมกันรักษาผลประโยชน์ของเขาด้วย แต่ต้องอยู่ในเงื่อนไขที่คณะกรรมการและชาวบ้านร่วมกันวางกฎระเบียบไว้ด้วย

ส่วนปัญหาคนที่เคยขู่ว่าจะเผาบ้านให้แตกกัน ทำให้ขาดความร่วมมือ (ร้อยละ 26.67) ชาวบ้านคิดเห็นตรงกันว่า ไม่สามารถแก้ไขที่ตัวบุคคลได้ แต่เราจะต้องสร้างความเชื่อมั่นในตัวของผู้นำ คือ ประธานและคณะกรรมการของป่าชุมชนพงไพร และสมาชิกทุกคนต้องตั้งใจ ซื่อสัตย์ สำคัญที่สุด คือ ความโปร่งใสและการเป็นตัวอย่างที่ดี มีคุณค่ามากกว่าคำสอน

จากข้อมูลนี้จะพบว่าแนวทางการแก้ไขของชุมชนจะใช้วิธีการพูดคุยเป็นส่วนตัวด้วยเหตุผล และการทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดีในการดูแลรักษาป่า ถ้าผู้ที่มีปัญหามากก็ให้เชิญประชุมบ่อยๆ จะทำให้ชุมชนเข้าใจและยอมรับ ปัจจุบันชาวบ้านยอมรับและปฏิบัติตาม และให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดี

6.2.3 เทคนิคการทำงาน

การทำงานกับชุมชนเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนจากข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจะพบว่าการผสมผสานหลายเทคนิคด้วยกันในการทำงาน เช่น

1. การให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการทำงานทุกขั้นตอน ทั้งการร่วมประชุม ร่วมร่างกฎระเบียบ ร่วมทำการลาดตะเวน ทำแนวกันไฟ ฯลฯ ถ้าผู้ใดมีปัญหาาก็หาตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบให้จะช่วยลดความขัดแย้งลงได้บ้าง

2. พูดแต่เรื่องที่ดีและหมั่นให้กำลังใจคนทำงาน จะช่วยให้คนทำงานมีขวัญ กำลังใจในการทำงาน ถ้าจะดำเนินกิจกรรมที่จริงจังและคนพูดควรเป็นคนที่มีชุมชนนับถือ

3. ในการทำงานให้ใช้ความสมัครใจไม่ควรเป็นการบังคับ ใช้หลักการอะลุ่มอล่วย ตั้งอยู่บนหลักความเอื้ออาทร ควรเป็นตัวอย่างที่ดีในการทำงานจะทำให้เกิดการยอมรับและมีความน่าเชื่อถือ คนอื่นอยากทำตาม ทำงานด้วยความสนุกสนานและบางครั้งในการทำงานต้องใช้เทคนิค การหลอกลบบ้าง เช่น จะจับคนทำผิดก็ต้องไม่เดินกลับทางเดิมเวลาเดิม เปลี่ยนเวลาบ้าง เส้นทางบ้าง ในการทำงานอะไรที่จะอำนวยความสะดวกแก่คนทำงานได้บ้างก็ควรทำ ในการตัดสินใจ ควรใช้เวทีที่ประชุมของคนส่วนใหญ่จะทำให้ความขัดแย้งลดลงได้ การเลือกคนที่จะทำงานอะไรควรดูภูมิหลังของเขาด้วยเป็นหลักในการพิจารณา

4. การทำโครงการต่าง ๆ หรือมีการให้ทุนชุมชนควรตรวจสอบและทำความเข้าใจให้ดีก่อนตกลงทำโครงการ บางโครงการเข้ามาถ้าจะมีผลบางอย่างที่จะทำให้เกิด ความขัดแย้งก็ไม่ควรรับทุน

7. การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมป่าชุมชน

จากการศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมป่าชุมชน พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านเตยงามมีความสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญปี 2540 ที่ให้ความสำคัญกับสิทธิและหน้าที่ของประชาชน และแสดงเจตนารมณ์ในการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน เช่น มาตราที่ 46 และ 56 มีหลายกิจกรรมที่ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วม

7.1 การประชุม

ชาวบ้านให้ความสำคัญในการประชุมชี้แจงและติดตามผลงานความก้าวหน้าของการทำงาน โดยการประชุมปีแรกๆจะค่อนข้างถี่ตกเดือนละ 3-4 ครั้ง แต่ต่อมาจะเป็นเดือนละ 1 ครั้ง หรือถ้ามีกิจกรรมเร่งด่วนก็จะเรียกประชุมโดยเฉพาะคนที่ เป็นกรรมการและแกนนำ เช่น เสือ สิงห์ ช้าง เก้ง หรือผู้ใหญ่บ้านแบบศักดิ์ผู้มีความรู้ เช่น อาจารย์ชายก็เป็นคนที่ไม่เคยขาดการประชุม จึงทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างต่อเนื่องและจริงจัง

7.2 การลาดตระเวน

ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เป็นกรรมการและหัวหน้าคุ้มต่างๆในการลาดตระเวนจะไม่ขาดเมื่อการลาดตระเวนเวียนมาถึงกลุ่มตน มีการเปลี่ยนเวรหรือสมทบเป็นเงินค่าอาหารบ้างเวลาที่ไม่ได้ไปเมื่อติดภารกิจ กรณีของสัตว์ที่เป็นนักวิชาการจะไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมนี้เพราะถือว่าเป็นหน้าที่รับผิดชอบของชาวบ้าน

7.3 การปลูกป่า

ชาวบ้านส่วนใหญ่เข้าร่วมกิจกรรมการปลูกป่า ในระยะแรกๆได้นำต้นไม้เข้าไปปลูกโดยการขุดหลุมแล้วเอากล้าไม้ลงฝังปรากฏว่าตายเกือบหมดเมื่อเวลาผ่านไปนักวิชาการป่าไม้ตั้งข้อสังเกตว่าในการปลูกป่าของภาคราชการและประชาชนจะปลูกไว้ให้ฝนดูแลและการที่ขุดเป็นหลุมไม้ใดจะทิ้งฝืนทำให้รากต้นไม้ที่ยังไม่แข็งแรงไม่สามารถหาอาหารได้สะดวกจึงตายเป็นส่วนใหญ่ ส่วน

7.4 การทำแนวกันไฟ

ชาวบ้านส่วนใหญ่จะจัดเวรออกไปทำแนวกันไฟ โดยการทำแนวกันไฟเป็นถนนดินกว้าง 2 เมตร โดยใช้ทางเกวียนเดิมที่ทำไว้รอบๆป่าและถือว่าเป็นแนวกันไฟและแนวเขตแบ่งพื้นที่ป่าอนุรักษ์กับป่าที่กันไว้สำหรับให้ชาวบ้านใช้สอยด้วย

7.5 การสร้างศาลา

ชาวบ้านที่เป็นชายส่วนใหญ่ จะร่วมกันสร้างศาลากลางป่าเพื่อสำหรับหลบฝน หลบแดด พักผ่อน เมื่อออกลาดตระเวนหรือชาวบ้านออกมาเก็บของป่ามีทั้งหมด 13 หลัง โดยให้กรรมการและสมาชิกในแต่ละกลุ่มที่เป็นกลุ่มลาดตระเวนซึ่งมี 13 กลุ่ม รับผิดชอบกลุ่มละ 1 หลัง โดยได้รับทุนสนับสนุนส่วนบางส่วนจากกองทุนเพื่อสังคมในขณะที่ชุมชนสมทบแรงงาน

7.6 การตั้งกฎระเบียบ

ชาวบ้านเกือบทั้งหมด มีส่วนร่วมในการตั้งกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าและการดูแลรักษาป่าเพื่อจุดมุ่งหมายคือการทำให้ป่าฟื้นสภาพให้กลับมาอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิม

7.7 การปฏิบัติตามกฎระเบียบ

พบว่าชาวบ้าน นักวิชาการ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับป่าทุกคน ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่วางไว้และพบว่าคนที่ทุกคนปฏิบัติตามเป็นระยะเวลา 5 ปีของการดูแล ป่าก็ฟื้นคืนสภาพต้นไม้รุ่นสองที่เกิดขึ้นอยู่ในลักษณะเป็นป่าที่เริ่มทึบและหนาตาขึ้น

7.8 การบริจาคเงิน สิ่งของ และแรงงาน

จากการศึกษาพบว่าในการดูแลรักษาป่าฟงไพรเกิดจากความเสียสละและความสามัคคีของชาวบ้านที่ร่วมกันบริจาคเงิน สิ่งของและแรงงาน ให้กับส่วนรวมจากกรณีศึกษาของเม่นจะพบว่าบางครั้งในการปลูกต้นไม้ที่จะเกิดประโยชน์กับป่าและสัตว์ป่า เช่น สัตว์ประดก็จะมีการบริจาคจากของชาวบ้านและนำไปช่วยกันปลูก ในกรณีที่บางครั้งคนมาศึกษาดูงานจะต้องมีการนำรถอีแต๋น (ไถนาเดินตาม) ออกมารับส่งคนที่ต้องขอความร่วมมือจากชาวบ้านให้ช่วยกัน บางครั้งได้เงินค่าน้ำมันบ้าง บางครั้งก็ไม่ได้ ตัวอย่างเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเสียสละความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน อีกตัวอย่างหนึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญพบว่าในระยะแรกๆ ในการดูแลรักษาป่าไม้ไม่มีงบประมาณจากที่ใดเลยนอกจากในชุมชน ในการสร้างศาลาหลบฝน พักร้อนในการลาดตระเวนชาวบ้านได้ร่วมกันบริจาคเงินคนละ 20 บาท เป็นค่าอาหารได้งบประมาณ 2,000 บาท และระดมแรงงานจากชาวบ้านช่วยกันสร้างศาลา 3 หลัง ซึ่งได้ไม้จากป่าฟงไพรบางส่วนและมีไม้ที่ชาวบ้านบริจาคมาสามารถสร้างเสร็จภายใน 1 วัน

7.9 การร่วมรับประโยชน์ในรูปการหาของป่า

จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านมีเพียงส่วนน้อยเข้ามาหาของป่า เนื่องจากแต่ละครอบครัวส่วนใหญ่ชาวบ้านจะมีป่าหัวไร่ปลายนาคนละ 1-2 ไร่ ไว้ปลูกผักเม็ก ผักกระโดน กระถิน ฯลฯ ซึ่งเป็นผักที่ใช้บริโภคประจำวันกันเป็นส่วนใหญ่จะเข้าป่าบ่อยในฤดูฝนที่เห็ดปลวกออกมากๆ ถ้าฤดูอื่นก็เข้าป่าเพื่อทำหน้ำที่ในการลาดตระเวนมากกว่าโดยเฉลี่ยคนละ 1-2 ครั้งต่อเดือนซึ่งถือว่าน้อยมาก

7.10 การร่วมรับประโยชน์ในรูปการพักผ่อน

ชาวบ้านส่วนใหญ่จะถือว่ากิจกรรมลาดตระเวนเป็นการเข้าไปพักผ่อน สัมผัสธรรมชาติ เชื่อมความสามัคคี กินข้าวร่วมกัน โดยบางคน เช่น สิทธิ์จะบอกว่าตน

7.11 การต้อนรับคนมาศึกษาดูงาน

ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความสำคัญในการต้อนรับผู้มาศึกษาดูงาน (ร้อยละ 79.33) ถือว่าเป็นความภูมิใจที่มีคนยกย่องให้เกียรติที่จะมาเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์การดูแลรักษาป่า

8. ปัญหาอุปสรรค

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรป่าจากผู้ให้ข้อมูลที่เป็นทั้งคณะกรรมการ ชาวบ้าน และผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 15 คนมีผู้ตอบคำถาม 14 คน คิดเป็นร้อยละ 93.33 ซึ่ง แบ่งได้เป็น 2 ด้าน ดังนี้

1. ด้านตัวบุคคล

1.1 เนื่องจากคณะกรรมการที่ทำงานในปัจจุบันทั้งที่เป็นคณะกรรมการกลาง และคณะกรรมการในส่วนของการลาดตระเวน ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่มีอายุระหว่าง 40-70 ปี จึงจำเป็นที่จะต้องฝึกและสร้างผู้นำรุ่นที่ 2 ที่เป็นเยาวชน เพื่อที่จะได้มาทำงานสืบทอดการดูแลรักษาป่าต่อไป

1.2 เนื่องจากชุมชนดูแลรักษาป่าจนได้รับพระราชทานธง และรางวัลจากกรมป่าไม้ จึงมีหนังสือเชิญจากทั้งหน่วยงานของภาครัฐและชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่น ให้ออกไปบรรยายและทำกิจกรรมในที่ต่าง ๆ มากมาย ในระยะที่ผ่านมาจึงทำให้กิจกรรมการดูแลรักษาป่าดำเนินไปตามปกติ แต่ไม่ได้รับการพัฒนา และคิดค้นกิจกรรมใหม่ ๆ

1.3 ผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้าน ตั้งข้อสังเกตว่าปัจจุบันชุมชนไม่กระตือรือร้นในการคิดงานพัฒนาหมู่บ้าน เหมือนอิมตัวแล้ว เพราะมีคนมาดูงานมาก ทำให้ไม่พัฒนาหมู่บ้านในรูปแบบกิจกรรมใหม่ ๆ

2. ด้านกระบวนการวิธีการ

2.1 เนื่องจากกฎระเบียบที่ได้ร่วมกันร่างขึ้น เมื่อ 5-6 ปีที่ผ่านมาในปัจจุบัน สภาพป่าที่เคยเสื่อมโทรม กลับฟื้นคืนสภาพมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง ทำให้อาหารที่เกิดขึ้นในป่ามีมากขึ้น เช่น เห็ด มัน กลอย ไข่มดแดง แมลง ๆ ต่าง รวมทั้งซากไม้ที่ตายแล้ว ชาวบ้านจึงมีความต้องการให้แก้ไขกฎระเบียบที่วางไว้ ห้ามใช้ประโยชน์จากป่าทุกกรณี เป็นเวลา 10 ปี

2.2 ในการทำงานป่าชุมชนคณะกรรมการได้ตั้งกองทุนป่าชุมชนไว้โดยมีรายได้จากที่คนเข้ามาศึกษาดูงาน ค่าวิทยากรต่าง ๆ และเงินปันผลจากศูนย์สาธิตการตลาด ในกองทุนเพื่อสาธารณะ ซึ่งเป็นรายได้ที่น้อยมาก บางครั้งชาวบ้านที่มาจากหมู่บ้านอื่น หรือนักเรียนที่มาศึกษาดูงานไม่มีงบประมาณมากพอ จำเป็นที่จะต้องขอร้องให้คณะกรรมการบางคนเสียสละเป็นค่าน้ำมันรถ พาเข้าไปดูงานในป่า และประสานงานจึงมีความจำเป็นที่จะต้องหาวิธีการเพิ่มเงินทุนสำรองเข้าไปในกองทุนป่าเพื่อใช้ในกิจกรรม

2.3 จากการดูแลรักษาป่าจนได้รับรางวัลมากมาย เป็นที่ยอมรับของหน่วยงานในระดับจังหวัด แต่หน่วยงานในอำเภอไม่เคยออกมาให้การสนับสนุน ชาวบ้านรู้สึกเหมือนไม่ได้รับการดูแล

2.4 มีโครงการทั้งทางภาครัฐและองค์กรเอกชน เข้ามาในพื้นที่เพื่อให้ชาวบ้านได้ร่วมดำเนินการ มีบางโครงการที่มีเงินค่าจ้างอยู่ด้วย ชาวบ้านบางส่วนไม่ต้องการ และเห็นว่าจะทำให้เกิดปัญหาเนื่องจากงานดูแลป่า ควรจะอยู่ในลักษณะงานอาสาสมัครมากกว่า ได้รับค่าจ้าง ถ้าเงินหมดจะทำให้รู้สึกไม่ดี

2.5 เมื่อมีคนเข้ามาศึกษาดูงานในป่าหลายคนมีทั้งชาวบ้านและนักเรียน จึงมีความจำเป็นต้องทำซื้อต้นไม้ พร้อมซื้อสามัญ ติดตามต้นไม้ แต่ชาวบ้านไม่มีความรู้พอ ในซื้อสามัญ ชื่อวิทยาศาสตร์ จึงยังทำไม่ได้

2.6 ยังมีชุมชนจากหมู่บ้านอื่นบางส่วนที่เข้ามาเก็บของจากป่าสมุนไพร
ซากไม้ในป่า โดยความไม่รู้ว่าเป็นป่าชุมชน

9. ข้อเสนอแนะ

1. ด้านบุคคล

1.1 ในการฝึกผู้นำ รุ่นที่ 2 ควรคัดเลือกเยาวชน ในหมู่บ้านที่มีภูมิหลัง
ชอบทำงานให้ส่วนรวม มาเรียนรู้งาน โดยการพาออกไปประชุมและรู้จักองค์กร
เครือข่ายนอกชุมชน รวมทั้งการแบ่งบทบาทหน้าที่ ที่ตนเองรับผิดชอบร่วมให้
เรียนรู้งานของเครือข่าย เป็นการสร้างตัวตาย ตัวแทน

1.2 การที่ผู้นำออกนอกพื้นที่เพื่อเป็นวิทยากรบรรยายให้กับกลุ่มองค์กร
อื่นมากเกินไป จนไม่มีเวลาในการพัฒนากิจกรรมของป่าชุมชนตนเอง จึงควร
คัดเลือกรายงานที่จำเป็นจะต้องไปจึงจะไป ปฏิเสธงานข้างนอกบ้างเพื่อให้เวลากับ
การทำงานกับคณะกรรมการและสมาชิก คิดค้นงานใหม่ ๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมใน
ป่าต่อไป

2. ด้านกระบวนการ วิธีการทำงาน

2.1 ควรมีการแก้ไข กฎระเบียบบางข้อที่ตั้งไว้ในระยะเริ่มแรก โดยเรียก
ประชุมชาวบ้านเพื่อให้ที่ประชุมลงมติ อนุญาตให้ชุมชนเข้าไปเก็บเห็ด หาแมลง
ขุดมัน กลอย เพื่อนำมาเป็นอาหารและรายได้บางส่วน ส่วนไม้ที่ตายหรือล้มแล้ว
สามารถนำมาใช้ประกอบพิธีกรรมเผาศพได้ แต่ห้ามนำไปขาย

2.2 การหาทุนสำรองกองทุนป่าชุมชน คณะกรรมการมีแนวคิดว่าจะเก็บ
เงินจากคนที่นำเอาของป่ามาทำให้เกิดรายได้ เช่น การหาเห็ด การขายไข่มดแดง
การขุดมัน กลอย ซากของต้นไม้ที่ตายแล้วมาทำเป็นเฟอร์นิเจอร์ เพื่อเพิ่มเงินทุน
สำรองให้กับกองทุน คณะกรรมการจะตัดสินใจ ควรนำปัญหาเหล่านี้พูดคุยกัน
แกนนำในชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิ รวมทั้งการถามความคิดเห็นของชาวบ้านก่อน

2.3 การขาดการสนับสนุน ส่งเสริมในระดับอำเภอ ควรทำหนังสือเชิญ ประชุมร่วม และส่งข่าวงานต่าง ๆ ไปให้ที่อำเภอ เพื่อแจ้งให้ทราบเป็นระยะ ๆ

2.4 การนำโครงการเข้ามาในชุมชนควรพิจารณาให้รอบคอบ ไม่ให้ ส่งผลกระทบ ความรู้สึกของการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน

2.5 ป้ายชื่อต้นไม้ภายในป่า จำเป็นต้องประสานงานกับนักวิชาการที่รู้ชื่อ พันธุ์ไม้มาช่วยให้ข้อมูลและชาวบ้านช่วยกันทำป้ายที่เขียนแล้ว ไปติดตามต้นไม้ ชนิดต่าง ๆ ที่เป็นเส้นทาง

2.6 ควรทำป้ายประชาสัมพันธ์รอบแนวเขตป่าชุมชน ให้ถี่ขึ้นและนำ ประกาศไปแจ้งให้ที่ประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ณ ที่ว่าการอำเภอทราบ

2.7 ควรทำให้ป่าชุมชนเป็นมากกว่าป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน แต่เป็นป่า อนุรักษ์ที่สามารถทำให้เกิดรายได้แก่ชุมชนได้ด้วย เช่น การทำเป็นแหล่งท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์ ให้คนมาเดินป่าศึกษาธรรมชาติ ผลที่จะได้ คือ ชุมชนขายสินค้า และ เป็นไกด์พาเที่ยว ส่วนมาตรการดูแลป่า กฎระเบียบต่าง ๆ ก็ต้องเคร่งครัด ฉะนั้น จำเป็นต้องทำงานวิจัยก่อนจึงจะเปิดพื้นที่ป่าได้

2.8 การแก้ไขปัญหาของชุมชนในเรื่องต่าง ๆ ควรใช้ความประนีประนอม อยู่บนพื้นฐานความเอื้ออาทรต่อกัน จะทำให้ความขัดแย้งไม่รุนแรง

2.8 ชุมชนควรผลิต จัดทำสินค้าที่ทำได้โดยชาวบ้าน ออกมาจำหน่ายให้ เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เพื่อให้คนที่มาศึกษาดูงาน ชาวบ้านภายในชุมชนได้ซื้อ หา เช่น ขนมชนิดต่าง ๆ หรือของที่ระลึก

2.9 ชาวบ้านต้องให้ความสำคัญในการเข้าร่วมการประชุมและพัฒนา หมู่บ้าน ป่าชุมชนไม่ให้หยุดนิ่ง

2.10 ควรปรับปรุงการลาดตระเวนและการทำพิธีกรรมบวชป่า

สิ่งที่ค้นพบจากงานวิจัยครั้งนี้

จากการศึกษาพบรูปธรรมในพื้นที่ ที่มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกหลายประการ ที่เป็นองค์ประกอบทำให้เกิดการเชื่อมโยงกัน นำไปสู่ความสำเร็จในการบริหารจัดการป่าชุมชน โดยมีองค์ประกอบดังนี้

1. ชาวบ้านมีการรวมตัวกันทำให้เกิดลักษณะของชุมชนมากกว่าเป็นปัจเจกชน ทำให้เกิดกระบวนการ การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น การทำกิจกรรมจะเน้นและให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาไปสู่ความเป็นเครือข่ายทุกระดับ ตั้งแต่กลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชน ขยายเครือข่ายจากหมู่บ้านสู่หมู่บ้าน

2. ศักยภาพในการฟื้นฟูจากการศึกษาพบว่าการจัดการป่ายังมีมิติของทางสังคมวัฒนธรรม ที่ทำให้เกิดการยอมรับในเรื่องการดูแลรักษาป่า การใช้ประโยชน์จากป่า มากกว่าการใช้กฎระเบียบ สังคมวัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรมเกี่ยวกับการตัดไม้ ความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ ทำให้เกิดแนวคิดในเรื่องของการอนุรักษ์ เชื่อมประสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และสอดคล้องกับการพัฒนาแบบยั่งยืนที่จะต้องระดมพลังชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานของการพัฒนามากกว่า การเน้นในการนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ หรือการใช้อำนาจรัฐเข้าไปควบคุมในชุมชน

3. คนกับป่ามีผลประโยชน์ร่วมกัน ความสำเร็จคือการทำให้มองเห็นว่า ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากป่า ไม่ใช่เกิดจากบุคคลใดบุคคลหนึ่งแต่เป็นการสร้างมิติของการมีส่วนร่วมของสังคม วัฒนธรรม ซึ่งมีมาก่อนแล้ว ไม่จำเป็นต้องใช้กฎหมายและเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการยอมรับ ในการพัฒนาองค์กรป่าชุมชน เช่น การที่ทุกคนดูแลป่าระยะเวลา 5 ปี ที่ผ่านมา ก็ได้ป่าที่อุดมสมบูรณ์กลับคืนมา

4. แนวคิดเกษตรเชิงอนุรักษ์ เป็นแนวคิดที่ทำให้เกิดบริบทในการใช้สอยจากป่า โดยไม่จำเป็นต้องทำลายป่า เน้นการเสริมสร้างศักยภาพและพัฒนาป่าแบบยั่งยืน เช่น การ ขุดมัน ขุดกลอย ชาวบ้านจะขุดแล้วกลบดิน การเก็บผลไม้อะไรจะ ใช้การเก็บที่ผล ไม่โค่นต้นไม้เหมือนเช่นในอดีต หรือการตัดไม้ 1 ต้นจะต้องปลูกทดแทน 1 ต้น

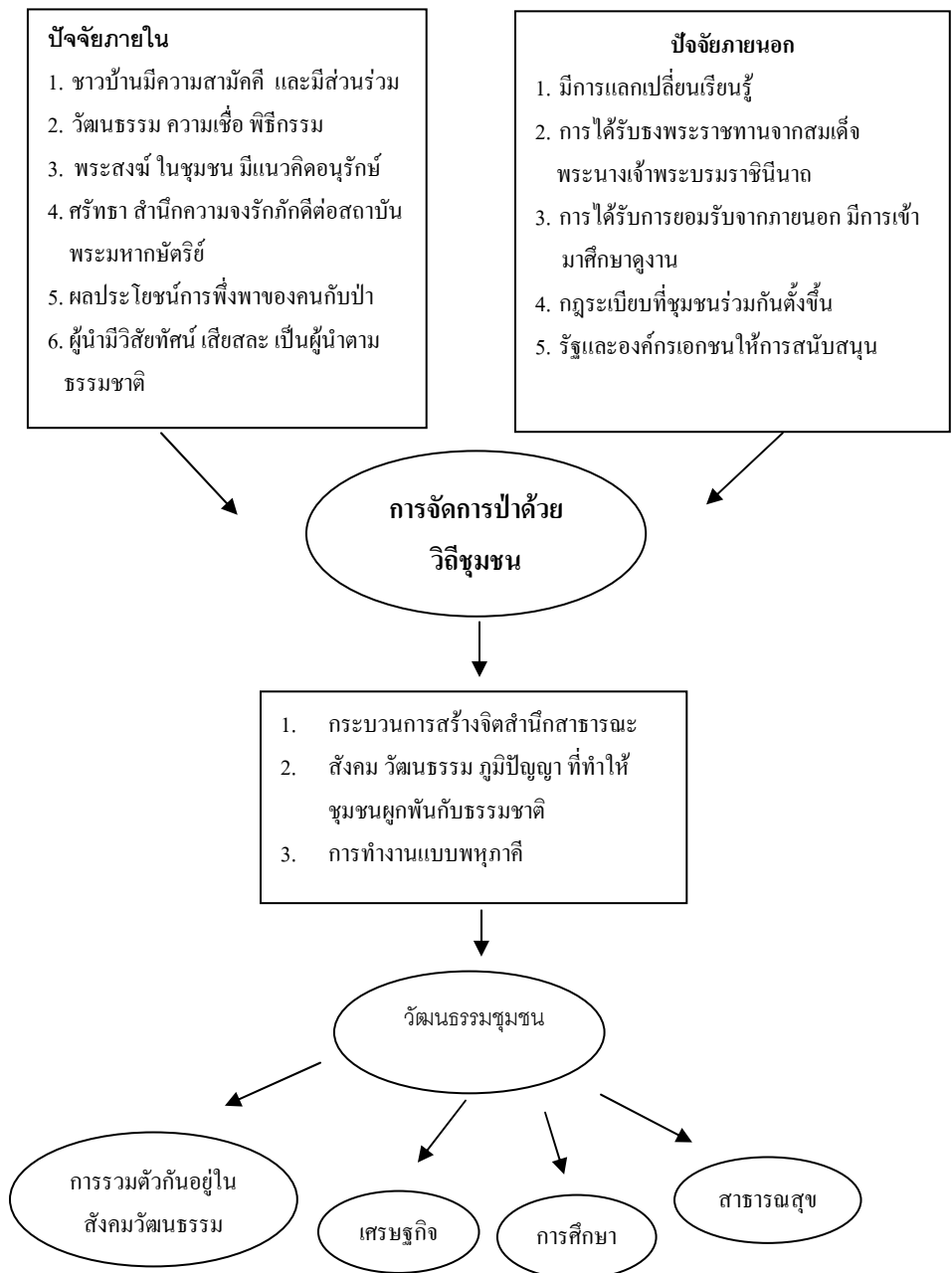
5. ผู้นำชุมชนเป็นผู้นำโดยธรรมชาติที่ทุกคนในชุมชนให้การยอมรับ ไม่ใช่ผู้นำที่แต่งตั้งมาจากระบบของราชการการทำงานจึงเน้นการเสียสละสูง เป็น ภูมิปัญญาของชุมชน มีความเป็นอาสาสมัคร ทำงานเสียสละให้กับส่วนรวม

6. ระบบการจัดการ พบว่าการทำงานของชุมชน มีการประสานงานกับองค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับป่าที่เหมือนกัน จึงมีการเกาะเกี่ยวกันในรูปของเครือข่าย มีการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ซึ่งกันและกัน มีการประสานงานกันทั้งภาครัฐ องค์กรเอกชน และนักวิชาการทั้งในส่วนท้องถิ่นและส่วนกลาง โดยสรุป ภาพรวมพบว่า ระบบการจัดการถ้าตั้งอยู่บนพื้นฐานทั้งหมดนี้ จะทำให้ป่าอยู่ได้ อย่างยั่งยืน และพัฒนาทำให้ออกเกิดผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างคนกับป่า เกิดมิติของป่า สังคมที่อยู่บนความเอื้ออาทร อาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน

ดังนั้นจากการศึกษาวิจัย ซึ่งส่งผลให้ได้ข้อคิดใน กระบวนการฟื้นฟูป่า ต้องประกอบด้วย 3 หลักใหญ่ ๆ คือ

1. การสร้างจิตสำนึกสาธารณะ
2. สังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่ทำให้ชุมชนผูกพันกับธรรมชาติ
ทรัพยากรป่าเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน ก่อประโยชน์ร่วมกัน
3. การทำงานต้องเป็นพหุภาคี ประสานเชื่อมโยงกับทุกหน่วยงานทั้งทาง
ภาครัฐ ประชาชน สถาบันการศึกษา องค์กรส่วนท้องถิ่น
เป็นการสร้างความเข้าใจร่วมกัน ในเรื่องความรัก ความเอื้ออาทรต่อการ
ในการดูแลรักษาป่า ทั้ง 3 ส่วนนี้จะทำให้เกิดเป็นกระแสหลักของการบริหาร
จัดการแบบกระแสวัฒนธรรมชุมชน ท้องถิ่น ซึ่งทำให้ชุมชนเกิดผลประโยชน์

และความมั่งคั่งร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเศรษฐกิจ การทำมาหากิน การศึกษา การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระบบสาธารณสุขที่ดี ป่าเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ แหล่งอาหารที่ปลอดสารพิษ อากาศบริสุทธิ์เกิดความสุขใจ เกิดเป็นมิตรร่วม เกิดเป็นสังคมชุมชนเข้มแข็ง จะสามารถแก้ปัญหาความยากจน การตัดไม้ทำลายป่าก็ จะไม่มี จึงเป็นวัฒนธรรมชุมชนใหม่ที่ต้องเอาชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา คือการกลับมาให้ความสำคัญกับชุมชน เปิดพื้นที่ให้ชุมชนเป็นแหล่งของภูมิ ปัญญาของท้องถิ่นเป็นการตอกย้ำว่าชุมชนอยู่ได้เพราะมีองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้น ดังแผนภูมิที่ 4

แผนภูมิที่ 4 แสดงปัจจัยที่เกี่ยวพันกับการจัดการป่าด้วยวิถีชุมชน
ที่มา : จัดทำโดยผู้วิจัย

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. สำนักส่งเสริมการปลูกป่า. 2542. รายงานการสำรวจเพื่อจัดตั้งป่าชุมชน
ตัวอย่าง โครงการป่าพื้นบ้าน อาหารชุมชน ประจำภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ. (อัดสำเนา)
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. การจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในชุมชนกับ
แนวคิดเศรษฐกิจ พึ่งตนเอง.เอกสารประกอบการสัมมนาสิ่งแวดล้อม37.
พฤศจิกายน 2537. (อัดสำเนา)
- เกษม จันทร์แก้ว และคณะ. 2544. บทบาทหน้าที่ในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม. คู่มือ
ผู้นำสิ่งแวดล้อม อาสาสมัครพิทักษ์สิ่งแวดล้อม. พรทิพย์ สาริกบุตร และ
คณะ (บรรณาธิการ). พิมพ์ครั้งที่2.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรม
ส่งเสริมสิ่งแวดล้อม : 285-292.
- จิราวรรณ อยู่เกษม. 2543. การยอมรับและปฏิบัติตามกฎป่าชุมชน ศึกษา
เปรียบเทียบชุมชนที่เป็นคณะกรรมการกับชุมชนที่ไม่ได้เป็น
คณะกรรมการ :กรณีศึกษาป่าชุมชนโนนใหญ่กิ่งอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ
จังหวัดศรีสะเกษ. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์
สถาบันบัณฑิต
พัฒนบริหารศาสตร์
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2542. วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า. พิมพ์
ครั้งที่2. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ตุลา จำกัด.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. 2528. ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท.โครงการศึกษา
นโยบายสาธารณะ. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

- แซน ชื่นคิวา. 2538. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมใน
 ชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ. ภาคนิพนธ์
 ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ธรรมบุญ โรจนะบุรานนท์ และคณะ. 2534. การพัฒนาทรัพยากรสิ่งแวดล้อม
 แบบยั่งยืน. วารสารประชากรศาสตร์. 7 (มีนาคม) : 53-57.
- ธีระพงษ์ แก้วหาญ. 2543. กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง. พิมพ์ครั้งที่4.
 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- บรรพต คันธเสน. 2537. ทักษะของราษฎรอาสาสมัครต่อการอนุรักษ์ทรัพยากร
 ป่าไม้ในเขตโครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงพื้นที่ภูซัด ภูเมียง ภูสอยดาว.
 ภาคนิพนธ์ ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- บานจิตร์ สายรอกำ และสุชาติ คันเสน (บรรณาธิการ) : 2544. ป่าชุมชนน่าน. ชุด
 ป่าชุมชนภาคเหนือ. เชียงใหม่ : บี.เอส. การพิมพ์
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2542. ขบวนการป่าชุมชนและการท้าทายการจัดการป่า
 ของรัฐไทย. เอกสารประกอบ การประชุม เรื่อง “ป่าชุมชนกับการ
 จัดการทรัพยากรที่ยั่งยืน” 22 มกราคม 2545. กรุงเทพมหานคร.
- เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์. 2542. ป่าชุมชน แนวคิด หลักการ และการวางแผนจัดการ.
 เอกสารประกอบ “งานสมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือ”. 14-15 มกราคม
 2542. เชียงใหม่ : บี.เอส.การพิมพ์.
- , 2543. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดป่า.
 กรอบคิด ข้อจำกัดและการวิเคราะห์ทางเลือก. วารสารป่ากับชุมชน.
 ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชน แห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก
 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

มงคล คำนานันท์. 2536. **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนาป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. เล่ม3. เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

มันทนา สามารถและวิบูลย์สุข บัณฑิตย์. 2542. **สตรีกับสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิฟรีดริคเอบ์แบร์ท.

วสิน อิงคพัฒนากุล. 2538. **ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม เรื่องป่าไม้**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

วิฑูรย์ วิริยะสกุลธรณ์. ม.ป.ป. **ป่าชุมชน แนวความคิดที่ไม่หยุดนิ่ง. รวมบทความป่าชุมชน**. ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. สยามล ไกยูรวงศ์และพรพนา กวีย์เจริญ. 2548. **การเมืองป่าไม้ไทย ยุคหลังสัมปทาน**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.

สมปอง ประเสริฐผล. 2538. **ความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีป่าดงใหญ่ ตำบลสร้างถ่อน้อย อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ**. ภาคนิพนธ์ ปริญญา มหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2537. **วนศาสตร์ชุมชน : แนวความคิดและหลักการในการพัฒนา**. เอกสารประกอบการฝึกอบรม ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชน แห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพมหานคร.

เสน่ห์ จามริกและยศ สันตสมบัติ. 2536. **ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย**. เล่ม1. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อภิชัย พันธเสน และदनัย ศรีโมรา. 2539. **การดูแลรักษาป่าและการเพิ่มพื้นที่สีเขียวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544. **มติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อานันท์ ปันยารชุน. 2541. **ธรรมชาติกับการจัดการป่าไม้ไทยให้ยั่งยืน. วารสารป่ากับชุมชน, ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ปีที่ 5 (กันยายน) : 4-8.**

อานาจ เจริญศิลป์. 2543. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

Anan Ganjanapan 1994 **Cooperation and Conflict Management in Community forestry Systems : An Alternative Research Methodology in Social Management of Resources**. Paper Presented at the Workshop on “Social Science Methods in Agricultural Systems Research : Coping With Increasing Resources Competition in Asia”. November 2-4, 1994, Chiang Mai.

Anan Ganjanapan 1995 **Will Community Forest Law Strengthen community Forestry in Thailand**. in Proceedings of the Symposium on “Montane Mainland Southeast Asiain Transition”. Chiang Mai University, Chiang Mai. pp. 349-365.

Ketty Faichampa. 1990. **Community Forestry in Thailand : A Case Study from the North**. in Sopin Tongpan et, al. Deforestation and Poverty : Can Commercial and Social Forestry Break the Vicious Circle, Research Report No.2. Bangkok : TDRI Conference Paper on “Industrializing Thailand and Its Impact on Environment.” (138-176).